

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Veronika Kyselová

Pomoc dětem přistěhovalců v jejich náročné životní situaci

The help to immigrants` children in their hard life situation

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila k tomuto účelu uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne.....

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi byli nápomocni při přípravě, realizaci i dokončení této diplomové práce.

Zvláště pak děkuji Doc. PhDr. Jiřímu Pelikánovi, CSc., za odborné vedení práce, poskytování cenných rad a pozitivní přístup.

Další dík patří Mgr. Marii Prokopjukové, která mi zprostředkovala setkání s dětmi přistěhovalců a návštěvu jejich škol. Dále děkuji panu Viktoru Rajčincovi, který mi umožnil absolvovat praxi v Domě národnostních menšin. Děkuji též své rodině a přátelům, kteří mě v mé práci podporovali.

Anotace

Diplomová práce je zaměřena na problematiku pomoci dětem přistěhovalců při jejich integraci do vzdělávacích systémů a vůbec do života v nové vlasti.

Cílem práce je v teoretické a praktické rovině propojit otázku pomoci dětem přistěhovalců v jejich náročné životní situaci.

Teoretická část zahrnuje teoretický výklad pojmu náročná životní situace ve vztahu k dětem přistěhovalců jakožto cílové skupině a jejich roli v budoucnosti v nové vlasti. Rozebírá problematiku migrace obyvatelstva, vznik národnostních menšin a vliv těchto situací na život dětí přistěhovalců. Práce zdůrazňuje potřebu co nejrychlejší výuky jazyka nové vlasti a seznamuje s programy České republiky a ostatních evropských států v oblasti vzdělávání dětí přistěhovalců.

Empirická část se skládá z výpovědí dětí přistěhovalců získaných terénním výzkumem a dotazováním formou dotazníku.

Praktickým výstupem práce je použití výsledků při tvorbě projektu zaměřených na pomoc dětem přistěhovalců.

Klíčová slova: náročná situace, migrace, integrace, adaptace, xenofobie

Abstract

The diploma thesis is focused on helping children of immigrants with their integration into educational systems and even to their life in new country.

The aim of my research is to link the theoretical and practical aspects of the issue of helping immigrant children in their difficult situation.

The theoretical part covers the theoretical interpretation of difficult life situations in relation to the children of immigrants as a target group and their role in the future new home. It analyzes the problems of population migration, the emergence of ethnic minorities and the impact of those issues on the lives of children of immigrants. The thesis emphasizes the need of learning the language of the new home country as quickly as possible and also introduces programs of the Czech Republic and other European countries in the field of education of immigrant children.

The empirical part consists of testimonies of immigrants' children gathered through field research and through interviews using a questionnaire.

The practical outcome of this diploma thesis is to use the results in the creation of a project aimed at helping immigrant children.

Key words: hard situation, migration, integration, adaptation, xenophobia

Obsah

Vymezení tématu a cíle diplomové práce	7
1. Náročná životní situace dětí	8
1.1 Význam náročná životní situace	8
1.2 S jakými náročnými situacemi se děti mohou setkat	8
1.3 Vliv náročných životních situací na psychický vývoj dítěte	14
1.3.1 Situace frustrující, konfliktní, stresující a situace vedoucí ke krizi	14
1.3.2 Vliv situací na vývoj osobnosti jedince	24
1.3.3 Vliv náročných situací na budoucnost dětí	27
2. Náročná životní situace dětí přistěhovalců	29
2.1 Migrace obyvatelstva – novodobý jev po otevření hranic	29
2.2 Situací dětí, které dobrovolně či nedobrovolně opustí svou vlast	32
2.3 S jakými problémy se děti potýkají, s čím se musí vyrovnávat	33
2.4 Terénní výzkum	35
2.4.1 Konference	35
2.4.2 Cílové skupiny výzkumu	37
2.4.3 Zvolené metody výzkumu	38
2.4.3.1 Rozhovor	38
2.4.3.2 Dotazník	44
2.4.4 Zhodnocení provedeného výzkumu	50
3. Pedagogická práce s dětmi přistěhovalců, která vede k pomoci	51
3.1 Adaptace	51
3.2 Pomoc Evropské unie	52
3.3 Cesty integrace dětí přistěhovalců do vzdělávacího systému v ČR	54
3.4 Multikulturní výchova	60
4. Vliv náročných životních situací na vývoj a budoucí život dětí přistěhovalců	62
Závěr	64
Bibliografie	65
Seznam příloh	70
Příloha A	71
Příloha B	73
Příloha C	76

Vymezení tématu a cíle diplomové práce

Zvolila jsem si téma diplomové práce „Pomoc dětem přistěhovalců v jejich náročné životní situaci,“ protože problematika přílivu přistěhovalců a jejich dětí, je od konce minulého století do současné doby aktuálním problémem všech Evropských zemí i České republiky.

Vzhledem ke stárnutí obyvatelstva Evropy je třeba vytvářet podmínky pro děti přistěhovalců, k jejich vzdělávání a integraci, protože ony budou následnou generací.

Dalším problémem, který by vznikl při neřešení situace migrantů, je nebezpečí vzniku etnických konfliktů.

Pomoci dětem v náročných životních situacích spojených s migrací může z velké části pedagogika. Zvládnutí českého jazyka a zvládnutí jeho použití v dalším vzdělávání a ve společenském životě, je pro úspěšnou integraci a budoucnost dětí migrantů zcela zásadní.

Pomocí pro děti přistěhovalců je i výchova českých žáků k tolerování spolužáků jiných národností a ras. I tady má hlavní slovo pedagogika, která výchovou pomáhá dětem k vytváření pozitivní hodnotové orientace a z ní vyplývajícímu chování.

Cílem teoretické části práce je seznámit čtenáře s náročnými životními situacemi, se kterými se v životě děti mohou setkat a jaký mají vliv na vývoj jejich osobnosti.

Cílem praktické části je zjistit konkrétní problémy, jaké mají děti přistěhovalců v České republice. A na základě zjištěných výsledků pomoci při tvorbě projektů zaměřených na pomoc dětem přistěhovalců.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola vymezuje pojem náročná životní situace. Jaké významné situace mají zásadní vliv na psychický vývoj osobnosti dětí a jejich budoucnost.

Druhá kapitola se zaměřuje na náročné životní situace dětí přistěhovalců a problémy spojené s migrací obyvatelstva. S čím se děti migrantů musí vyrovnávat.

Velká část této kapitoly je zaměřena na terénní výzkum, který je prováděn formou rozhovorů a dotazníků. Zkoumá konkrétní problémy dětí migrantů a hledá možná řešení.

Třetí kapitola je zaměřena na pedagogickou práci a pomoc dětem přistěhovalců. Hodnotí potřebu národnostních škol a výuky v mateřském jazyce.

Závěrečná kapitola je věnována pomoci dětem přistěhovalců, jak udělat vše proto, aby se svými současníky z majoritní společnosti vytvořily silnou, duševně i fyzicky zdravou generaci.

1. Náročné životní situace dětí

1.1 Význam náročné životní situace

„Celý život probíhá v určitých situacích, to je v komplexu podnětů vyskytujících se v určitém čase na určitém místě. J. Pelikán definuje situaci jako konkrétní vymezenou shodu vnějších okolností časově limitovanou, během níž je jedinec vystaven působení konkrétních vlivů, na něž určitým způsobem reaguje.“¹

Člověk je obklopen lidmi, vzájemnými vztahy mezi nimi a konkrétními jevy, na které reaguje podle toho, jak situaci rozumí, nikoliv podle toho jaká situace objektivně je.

Význam situace je tedy dán objektivně, je formulován kulturou v daném prostředí. Smysl situaci dává jedinec vnímáním znaků konkrétní situace a její interpretací. Celý život se skládá z množství situací, které spolu souvisí. Žádná z nich není izolovaná a dohromady vytváří veškeré životní dění. Situace jsou součástí společenské reality.

Prostor, v němž život probíhá, se nazývá sociální situace. Ta odráží veškeré dění ve společnosti. Život jedince se skládá z nekonečného množství situací, které se nikdy neopakují ve stejné podobě. Každá z nich je specifická. Její vnímání a interpretace jsou u různých jedinců rozdílné. Závisí na profesi, věku, vzdělání atd. Životní situace vyvolávají určité jednání lidí a lidé svým jednáním situace spoluvytvářejí.

1.2 S jakými náročnými situacemi se děti mohou setkat

Člověk většinu svého života prožívá v běžných životních situacích. Ráno vstává, sprchuje se, snídá nebo nesnídá, jde nebo jede do práce, pracuje, večer se vrací, splní domácí povinnosti, postará se o děti nebo příbuzné, část večera věnuje zábavě dle vlastního výběru atd.

Ale v průběhu běžného života každého jedince někdy nastanou situace, které vyvolají v jeho životě problém. Například dozví se, že je těžce nemocný nebo že mu bylo ukradeno auto nebo přijde zpráva o náhle smrti někoho blízkého. Tento životní stav se nazývá náročná životní situace.

Psychickou reakcí organismu může být pocit frustrace (zklamání, zmaření), konfliktu, stresu (souhrn pocitů způsobených nepříjemnou událostí) a pokud náročná

---

¹ cit.: J. Pelikán, 1995, s. 48

situace trvá dlouho a jedinci se nepodaří ji zvládnout, může nastat stav krize (nesnadná situace, kterou jedinec nedokáže řešit bez pomoci).

Někdy náročné životní situace způsobí až psychické poruchy, to závisí na psychické síle jedince, ale v psychologii nejsou považovány za situace záporné.

Náročným životním situacím se nelze v životě vyhnout a nelze před nimi uchránit ani děti. Naopak náročné životní situace jsou v životě jedince významné. Jejich prožíváním získává jedinec zkušenosti a učí se mobilizovat síly ke zvládnání těchto situací. Osvojuje si techniky zvládnání a naučí se tyto situace přežít.

Všechny zkušenosti mu pomáhají ve zvládnání dalších náročných životních situací, se kterými se setká, a proto jsou náročné životní situace pro vývoj a výchovu jedince přínosem.

Klasifikace situací

V literatuře jsou uvedeny různé klasifikace situací. Všechny mají své opodstatnění, ale vzhledem k tématu práce bylo vybráno třídění životních situací z hlediska pedagogického efektu.

Situace:²

- ovlivňující formování osobnosti
- působící na pracovní výkon
- umožňující zájmovou činnost a výchovné funkce
- podílející se na stabilizaci či neurotizaci osobnosti
- působící na utváření postojů

„Pro pedagogiku je nesmírně důležitá analýza situace jako stimulantu vývoje osobnosti, jako základní fáze jejího formování. Z hlediska pedagogiky je důležité vědět, které situace ovlivňují formování osobnosti člověka a za jakých okolností k tomu dochází.“³

Životní situace mají zásadní pedagogický význam ve výchovném procesu v sociální pedagogice

---

² cit.: Kraus, B., Poláčková, V. a kolektiv, 2001, s. 145

³ cit.: J. Pelikán, 1995, s. 49

Náročné situace, které ovlivňují život dětí

Bohužel ani v rodinách nelze děti ochránit před náročnými životními situacemi. Náročných životních situací, které významně ovlivňují život dětí je celá řada: psychické a fyzické týrání, nemoc v rodině, úmrtí, narození sourozence, odloučení dětí od rodičů, adopce, umístění dítěte do ústavního zařízení, nástup dítěte do výchovně-vzdělávacích institucí, rozvod rodičů a velmi významnou náročnou situací dítěte je emigrace rodiny do jiného státu.

○ Psychické a fyzické týrání, syndrom CAN

Syndrom CAN (z anglického Child Abused and Neglect) je definován jako poškození fyzického, psychického i sociálního stavu dítěte. Dítě je zanedbávané nebo je mu ubližováno (šikanou, psychickým nebo fyzickým týráním, sexuálním zneužíváním), trpí a je ohrožován jeho vývoj.

Většina forem syndromu CAN je vázaná na rodinné prostředí a nositeli traumatizace jsou nejčastěji přímo rodiče či vychovatelé dětí. Mnohým formám bývá dítě vystaveno již od nejtítlejšího dětství, což má zásadní negativní dopad na jeho zdravý vývoj. Navíc dítě nemá možnost tuto situaci samo aktivně změnit, dokonce v mnoha případech nedokáže dlouhou dobu rozpoznat neadekvátnost ani tak závažného zacházení, jaké týrání či zneužívání představují.

Odhaduje se, že v České republice ročně umírá na následky zanedbávání a týrání nejméně 50 dětí.

○ Nemoc dítěte

Je-li dítě nemocné, je pro jeho vyrovnanou psychiku důležitá přítomnost matky. Při onemocnění jiného člena rodiny prožívá dítě obavy o život nemocného, mívá pocity viny a osamělosti a jeho psychiku narušuje změna běžného fungování rodiny.

○ Narození sourozence

Dítě se musí vyrovnat se ztrátou svého postavení v rodině, žárlí na nového sourozence. Bývá vůči němu agresivní. Agresivita je projevem strachu ze ztráty lásky, pozornosti a zájmu rodičů.

- **Odloučení od rodičů**

Při odloučení od rodičů se dítě musí na nové prostředí vždy určitou dobu adaptovat. Při delším odloučení může dítě reagovat agresivně. Agrese potom může přejít až do deprese a apatie a může končit až těžkou psychosomatickou psychózou.

- **Adopce**

Reakce dítěte na adopci je závislá na věku. Čím menší dítě je adoptováno, tím větší je naděje, že se mezi adoptivními rodiči a dítětem vytvoří hluboký rodinný vztah. Čím je dítě starší, tím je tvorba vztahu složitější.

Je také důležité, aby se dítě dozvědělo o své adopci od svých adoptivních rodičů a včas. Nechtěné náhodné prozrazení může u dítěte vyvolat krizi, která se odrazí ve vztahu k adoptivním rodičům.

- **Umístění dítěte do ústavního zařízení**

Při umístění dítěte do ústavního zařízení se mohou objevit adaptační poruchy, separační úzkost apod.

- **Nástup dítěte do výchovně-vzdělávacího zařízení**

Při nástupu dítěte do výchovně-vzdělávacího zařízení (mateřská škola, škola) prožívá dítě velkou zátěž. Pro dítě je dobré, když rodiče a učitelé spolupracují a respektují se.

- **Změna školy**

Při změně školy dětská psychika trpí ztrátou původního dětského kolektivu. Dítě musí překonat psychickou bariéru při navázání vztahů s novými kamarády, zvláště když k přestupu na jinou školu dochází uprostřed školního roku.

- **Rozvod**

Rozvod rodičů je pro dítě velmi náročnou životní situací. Dítěti se hroutí zázemí existenční jistoty, má pocit ohrožení a jeho situaci někdy zhoršují sami rodiče, kteří se v mnoha případech nedokáží smířit s faktem, že dítě má rádo oba rodiče a nemá zájem řešit jejich negativní vztahy, nejrady by o nich vůbec nevědělo.

Pomoci dítěti mohou sourozenci, prarodiče a jiní příbuzní.

- **Smrt rodičů**

Smrt rodičů vyvolává u dítěte smutek, někdy se projeví neadekvátním zlobením, zoufalstvím a strachem.

- **Nevlastní rodič**

Pokud se dítě dostane do péče nevlastního rodiče, je situace těžká jak pro nevlastního rodiče, tak pro dítě. Dítě srovnává nevlastního rodiče s rodičem vlastním a samotné dítě se někdy vžívá do role ztraceného rodiče a nevlastního rodiče přijímá jako vetřelce a svého konkurenta.

- **Emigrace rodiny**

Emigrace rodiny do nové vlasti je pro dítě velmi náročnou životní situací. Dítě, které patřilo do skupiny lidí používající stejný jazyk, na teritoriu, kde bylo od narození, uprostřed své rodiny, příbuzných, známých a svých sousedů, se emigrací náhle ocitne v neznámém prostředí, nerozumí jazyku a zúží se náhle skupina lidí jemu blízkých.

Dítě prožívá strach, pocit nejistoty a někdy i studu, že nerozumí nové řeči a životu kolem sebe.

Reakce na náročné životní situace závisí hlavně na individuálních vlastnostech jedince, který danou situaci prožívá, na jeho vědomostech, životních zkušenostech, psychické odolnosti, dovednosti a schopnosti řešit náročné životní okolnosti.

Tutéž situaci jeden člověk vnímá jako ohrožení, jiný jako výzvu a příležitost k profesnímu nebo osobnímu vývoji.

Techniky zvládnání náročné situace

Dvěma základními technikami zvládnání náročných situací jsou agrese a únik.

- **Agrese**

Existují různé formy agrese:

- přímá - je mířena proti jedinci, který danou agresi vyvolá
- nepřímá - směřuje proti jiným subjektům, věcem či proti sobě samému, může docházet k sebeobviňování a sebetrýznění

- verbální - která se vyznačuje urážkami a ponižováním
- fyzická – projevuje se bitím, až zabitím

Jedinec se přirozeně brání těmto formám různým způsobem. Využívá svých obranných mechanismů:

- egocentrismus a upoutávání pozornosti
  - jedinec v něčem neuspěl, má potřebu na sebe upozornit, aby získal zpět svůj pocit důležitosti
- racionalizace
  - tento mechanismus má dvě formy:
    - adaptivní forma – jedinec situaci nebere vážně, snaží se ji zlehčit, nebrat ji negativně
    - maladaptivní forma – jedinec se snaží racionálně objasnit pro něj řešitelné situace
- kompenzace
  - pokud jedinec není úspěšný v jedné situaci, může mít tendence si to vynahrazovat buď v situaci jiné nebo hledat jiné únikové cesty jako alkohol, drogy, může mít tendence neustále střídat partnery, někomu ubližovat
- sublimace
  - jedinec nahrazuje společností nepřijatelné chování chováním přijatelným
- projekce
  - pokud jedinec zažívá neúspěch, může tento neúspěch přenášet do druhých lidí
  - existují zde dvě formy:
    - adaptivní forma – všichni okolo se chovají stejně, nejsem jiný
    - maladaptivní forma – přenášení svého neúspěchu do druhých, všichni okolo se tak chovají, já ne, já jsem jiný

➤ Únik

- únik do fantazie a snění
- jedinec uniká do svého světa fantazií a představ, kde se vyrovnává se svými neúspěchy v životě
- tato forma úniku však pomáhá jen introvertům
- únik není dlouhodobý

- patofilie (únik do nemoci)
- jedinec onemocní po každé, když čelí nějaké náročné situaci
- může se zdát, že příznaky předstírá a jde o pouhou simulaci, z níž patofilie může vzejít

- negativismus
- tento mechanismus je typický u dětí dvou až tříletých a dospívajících
- jedinec oponuje okolí, dělá opak toho, co se od něj žádá

- regrese
- jedinec se svým chováním vrací do nižší vývojové fáze, jedná jako malé dítě

- pokus o sebevraždu
- tato forma úniku zasahuje do extrému

1.3 Vliv náročných životních situací na psychický vývoj dítěte

1.3.1 Situace frustrující, konfliktní, stresující a situace vedoucí ke krizi

Od narození počínaje všechny prožité životní situace mají vliv na psychický vývoj jedince. Může se jednat o situace příjemné, ale i frustrující, konfliktní a stresující a situace, které vedou až ke krizi.

➤ Frustrace

Drobné každodenní frustrace, například ztracené předměty, sice slabě ovlivňují psychický vývoj jedince, ale vliv mají.

Významné životní frustrace, jako je nedostatek citu, lásky a pomoci nebo ztráta partnera ovlivňují psychický vývoj silně.

Sociální frustrace nastává, dojde-li ke ztrátě a omezování svobody.

Existenciální frustrace, kdy jedinec ztrácí životní perspektivu a smysl života a může vést až k rezignaci na život a sebevraždě.

Schopnost jedince odolat frustrující situaci, tj. frustrační tolerance, mají děti nižší než dospělí a snadněji podléhají důsledkům frustrace.

Nejčastější reakcí na frustraci je agrese a různé druhy sebeklamů.

Literatura uvádí čtyři formy frustrace:⁴

1. Deprivace

Jedinec pocítuje nedostatek důležitých potřeb, potřebu potravy, potřebu sexuální, potřebu citu, porozumění, péče, společenského uplatnění atd. Jde o dlouze protahovanou frustraci, která může vést až ke vzniku neurózy nebo až psychózy.

2. Oddálení

Jedinec dosahuje cíle až po odstranění překážek, které mu cíl oddalují.

3. Zmaření

Jedinec nemá dostatek síly k překonání překážek a jeho cíl je zmařen.

4. Konflikt

Konflikt je složitý druh frustrace.

„Konflikt je zvláštním typem frustrace, kdy překážka zabraňující ukojení aktualizované pohnutky je daná ve formě pohnutky jiné, stejně naléhavé avšak protisměrné.“⁵

➤ **Konflikt**

Podle Špaténková: „Konflikt je nejčastěji definován jako střet něčeho s něčím,“⁶ chápe konflikt jako střet několika nebo jen dvou protichůdných stanovisek, které se

---

⁴ volně podle: Čáp, J., Dytrych, Z., 1968

⁵ cit.: Mikšík, O., 2001, s. 204

⁶ cit.: N. Špaténková a kol, 2004, s. 17

zásadně nemohou nebo nechtějí shodnout, dochází ke konfliktu. Střet může vzniknout na základě opačných zájmů, potřeb, rozdílného citového vnímání situace, různých žebříčků hodnot.

Projevy v konfliktní situaci závisí na osobnosti jedince. Někteří reagují agresivně, někteří se naopak konfliktní situace zaleknou a ztrácí jistotu. Někdo reaguje iracionálně, někdo věcně, ale většinou se oba tyto projevy prolínají.

Konflikt může být

- skrytý (latentní)
- otevřený - svoje protichůdné stanovisko jedinec vyjádří přímo, nahlas
- názorový - u dětí například názor na učitelku
- mocenský - jedinec prosazuje svoje stanovisko a požaduje, aby bylo přijato i ostatními, svoje stanovisko prosazuje silou
- vnitřní (intrapersonální)
- vnější (interpersonální)

➤ **Stres**

Jestliže na jedince působí po dlouhou dobu silný podnět (silná frustrace), jedinec v něm dlouhodobě setrvává a nemůže z něj uniknout, pak se u něj vyvine stav nazývaný stres.

„Stres je charakteristická fyziologická odpověď na poškození a ohrožení organismu, která se projevuje prostřednictvím adaptačního syndromu.“⁷

Adaptační syndrom (reakce na stresové podněty) lze rozdělit do několika fází:⁸

1. poplachová (alarmující)

- a) dochází k náhlému narušení vnitřního prostředí organismu
- b) projeví se šok a proti-šoková reakce
- c) dochází k aktivaci adaptačních mechanismů

---

⁷ cit.: N. Špaténková a kol., 2004, s. 17-18

⁸ volně podle: N. Špaténková a kol., 2004

2. rezistentní

- a) reakce se snižuje, jakoby si organismus na stres zvykl
- b) adaptace je maximální
- c) adaptační mechanismy jsou stále na vysoké úrovni

3. vyčerpání (exhausce)

- a) dlouhodobé využívání adaptačních mechanismů jedince vyčerpává
- b) adaptační mechanismy se hrouť
- c) reakce je tak silná, že může dojít k selhání mechanismu

Jedinec se dostává do stresu, pokud míra negativních fyzických nebo psychických vlivů (stresorů) působících ve stresových situacích je vyšší než schopnost daného jedince situaci zvládnout. Je to situace, kdy nadlimitní zátěž (stres) vede k vnitřnímu napětí a ke kritickému narušení rovnováhy organismu.

Jedinec ve stresové situaci je emocionálně labilní, jeho pozornost je narušena, má zvýšenou kontrolu činnosti, narušenou plynulost prováděné činnosti, sníženou sebedůvěru a narušené rozhodování.

Zvládání stresu

Vyrovňávání se („coping“), tj. zvládnutí působícího stresoru nasazením sil k boji se stresem, závisí na jednotě osobnosti jedince a jeho životního prostředí. Jedinec bojuje s vnějšími stresory („coping strategies“) a s vnitřními stresory („defensive strategies“), které jsou nevědomé.

V literatuře jsou uváděny tři způsoby zvládnutí stresu:

1. změna nebo odstranění vnějších podmínek vyvolávajících stres (instrumentálně orientované zvládnutí)
2. eliminace nebo reinterpretace negativních emocí (emocionálně orientované zvládnutí)
3. přehodnocení situace (změna významu situace pro jedince)

Jako každá jiná životní situace, tak i situace vyvolávají stres, je stavem subjektivním, protože každý jedinec vnímá okolní i svůj vnitřní svět odlišně. Události, které jsou pro jednoho jedince stresující, jsou pro jiného bezvýznamné. Takže i symptomy stresu (zvýšená vzrušivost nebo utlumenost, křečovitost, nesoustředěnost, svalový třas nebo ochablost, přeskakující nebo přiškrcený hlas, zkratkovité jednání, zvýšení nebo snížení aktivity, netrpělivost, roztržitost, narušená soudnost a myšlenková plynulost, zhoršená koordinace všech funkcí, neschopnost uvolnit se psychicky i fyzicky, zvracení, průjem, nutkání na močení) se u jednotlivých jedinců ve stresové situaci objevují v různém počtu a různé síle.

Uvádí se však obecný přehled působnosti různých stresorů seřazen dle síly působení na psychiku jedince (bodování od 100 nejsilnější tlak do 0 nejslabší tlak):⁹

smrt manželského partnera	100
rozvod	73
uvěznění	63
zranění nebo nemoc	53
svatba	50
těhotenství	40
sexuální problémy	39
přírůstek v rodině	39
změna finanční situace	38
půjčka nad 10 000 dolarů	31
vypršení půjčky	30
začátek nebo ukončení školy	26
změna životních podmínek	25
změna osobních zvyklostí	24
potíže s nadřazeným	23
změna pracovní doby	20
změna bydliště	20
změna návyků volného času	19
půjčka pod 10 000 dolarů	17
změna návyků na spánek	16
dovolená	13
vánoční svátky	12

⁹ volně podle: Špaténková a kolektiv, 2004

Je evidentní, že i běžné životní situace jako například ukončení školy mohou jedince stresovat a ovlivnit jeho psychiku. Překvapivé může být, že i Vánoce, svátky klidu nebo odjezd na dovolenou za odpočinkem, mohou jedinci navodit náročnou stresovou situaci.

Stres u dětí

Děti stejně jako dospělí prožívají stres a to prakticky v každém životním období. To je pochopitelné, protože jedinci v každém životním stádiu prožívají situace příjemné a nepříjemné, které právě vyvolávají stres.

- 0 - 2 roky

Dítě je závislé na péči dospělého, kterému důvěřuje, protože ho chrání před nepřátelským světem, krmí ho a udržuje v čistotě. Když tyto potřeby nejsou uspokojeny, dítě prožívá stres.

- 3 - 5 let

Dítě v tomto vývojovém období už umí rozeznat dobro a zlo. Projevuje svoji vůli a požadavky, které se odlišují od představ rodičů. Tato situace vyvolává napětí, které způsobí u dítěte stres.

- 6 – 12 let

V tomto období začíná pro dítě povinná školní docházka, vytvářejí se první pevnější přátelské vztahy. Dítě se v kolektivu učí respektovat přání a potřeby druhých. Učí se povinnostem a vlastní zodpovědnosti. Je vystaveno kritice učitelů i spolužáků. A začíná si uvědomovat i své nedostatky. Všechny tyto pocity u dítěte vyvolávají stres.

- 12 – 18 let

Toto je období dospívání, kdy u dítěte dochází k významným fyziologickým změnám a vývoji psychiky. Děti prožívají první citové zkušenosti, uvědomují si rodinné hodnoty a prožívají sociologické změny. V tomto období je pro ně velmi významný vztah k druhým lidem, především k vrstevníkům. Stávají se citově nezávislé na rodičích a na základech předešlé výchovy a zkušeností se snaží vytvořit si vlastní hodnotový žebříček.

Toto období je pro dítě psychicky velmi náročné. Každá z uvedených situací může vyvolat stres.

Stres je vyčerpávající pro děti stejně jako pro dospělé, někdy i více, protože děti jsou velmi citlivé a hůře se stresem vypořádávají. V dnešní době není nic neobvyklého, že i děti mladšího školního věku trpí nespavostí a podrážděností. Toto je třeba si uvědomit a nepřetěžovat děti přehnanými požadavky.

➤ **Krize**

Pokud se jedinec octne v náročné životní situaci, kterou nemůže zvládnout obvyklými obrannými a adaptačními mechanismy jakými zvládá stres (zátěž), mluvíme o krizi.

„Na krizi jedince upozorní symptomy: Intenzivní kritická událost vybočující z každodenní reality

- Prožívání situace jako ztráty, ohrožení nebo šance (výzvy)
- Přítomnost negativních emocí nebo zážitků
- Pocit nejistoty z budoucnosti
- Pocit ztráty kontroly
- Náhlé narušení obvyklých vzorů chování jedince, jeho způsobů života, denního rytmu, návyků apod.
- Stav emočního napětí trvající nějakou dobu (nejčastěji 2-6 týdnů, někdy dokonce měsíců)
- Nutnost změny a přizpůsobení se nové situaci¹⁰

Vnější příčinou krize je buď ztráta (kdy je jedinci odnímán nějaký objekt, např. dojde k osamění nebo ztrátě zaměstnání), nebo volba (kdy se jedinci nabízí několik objektů, ze kterých má volit). Také změna vnějších podmínek může oslabit obranné mechanismy jedince a tento stav vyvolá krizi. Vnitřní příčinou krize je neschopnost jedince zvládnout jednotlivé úkoly. Krize je taková situace, kterou jedinec za krizi považuje. Jestliže vyhodnotí situaci za velmi nebezpečnou a nezná způsob jak se s ní vyrovnat.¹¹

---

¹⁰ cit.: N. Špaténková a kol., 2004, s. 18

¹¹ volně podle: N. Špaténková a kol., 2004

Krizové situace podle podnětu, který je vyvolá, se dělí:

- Traumatické – jsou nepředvídatelné a bolestivé (bolest při ztrátě blízké osoby, živelná pohroma, onemocnění atd.)
- Krize v důsledku životních změn – ty přicházejí přirozeně během života (stěhování, odchod do důchodu, odchod z rodičovského domu atd.)

Podle Jedličky a Koti probíhají krizové situace ve fázích:¹²

1. Alarmující (počáteční) – ta trvá hodiny nebo i dny a objevují se při ní první příznaky – pocit strachu, tísně, neschopnosti koncentrace, napětí, které může končit depresí nebo naopak agresí. Alarmující fáze má charakter šoku.
2. Kritická – v této fázi převládají emoce, jedinec ztrácí sebekontrolu. Je to fáze volání o pomoc, pokud se jedinec nedovolá pomoci, izoluje se nebo utíká k alkoholu, drogám nebo lékům a tato fáze může končit i sebevraždou. Kritická fáze trvá dny, týdny i měsíce.
3. Integrační fáze – ta nastupuje v případě, že ohroženému jedinci byla poskytnuta pomoc v hledání řešení a mobilizaci sil. Osobnost jedince se konsoliduje.
4. Zpracování (přeorientování) – jedinec se orientuje na nové hodnoty, nové osoby a nové aktivity

Zvládání krize

Obecně platí pro zvládnutí krize techniky útočné i obranné, stejně jako pro vyrovnání se s náročnými životními situacemi. Rozdíl je v tom, že ve zvládání náročných životních situací jedná jedinec intuitivně, je to jeho subjektivní záležitost. V krizových situacích toho jedinec není schopen a je při postupu řešení situace řízen. Objektivní využití technik ke zvládnutí krizové situace je jedinci „naordinováno.“

---

¹² volně podle: B. Kraus, V. Poláčková, 2001

Jedince při řešení situace je nutné aktivizovat, aby byl schopen spolupracovat. Aby bylo možné pomoci, je nutné dospět ke stejné interpretaci dané krizové situace. Proto je lepší, když pomoc poskytuje odborný vychovatel nebo učitel. Často pomůže, když sociálně-pedagogický pracovník navodí sebereflexi. Jedince vyslechne a snaží se mu pomoci k zamyšlení se nad sebou. V dalším kroku se snaží jedinci zdůvodnit, proč k situaci došlo, využívá techniky racionalizace.

Řešením je také navodit techniku kompenzace, tzn. najít aktivity, které by mohly být východiskem z krizové situace (např. pokud v určité činnosti je jedinec neúspěšný, je třeba najít pro vyrovnání se s krizovou situací aktivitu, ve které je úspěšný).

Jinou technikou řešení krizové situace, může být technika úniku (např. připomenout situaci z minulosti, kdy byl jedinec úspěšný).

V řešení krizové situace může pomoci i technika agrese, jedinec se může uvolnit například při bojových sportech.

V situaci, kdy se jedinec nachází v prostředí, které je nežádoucí a problémy v něm jen zhoršují jeho psychický stav, je možné při řešení krize přistoupit ke krajnímu řešení, tj. k sociální situaci. Je možné změnit školu, bydliště, zaměstnání a případně i umístit jedince do ústavního zařízení (léčebna, dětský domov, diagnostický ústav apod.).

Krize u dětí

Krize u dítěte se může projevovat různě. Dítě je buď nápadně tiché, nebo nezvykle aktivní a zlobivé. Ale v různých prostředích se nemusí chovat stejně. Může se nějak projevovat ve škole, v družině a jinak v rodině. Pokud vykazuje stejné symptomy ve škole i v rodině je pravděpodobnější, že to dospělí postřehnou a zareagují. Ale není snadné z chování dítěte poznat, že se jedná o krizi, protože norma chování dětí je velmi široká. Každé dítě je individualita a nelze jednoznačně označit jeho chování za normální nebo nenormální.

U dětí se krize projevuje buď v chování, nebo somaticky (tělesnými projevy) a má mnoho podob:

- Poruchy řeči, koktavost, tiky – psychické napětí u dítěte se může projevit různými tiky, otvíráním úst, záškuby, mrkáním, cukáním apod. Může se projevit krátkodobé

koktání, které pomine po odeznění krize. Pokud po čtvrtém roce dítěte přetrvávají vady řeči – drmolání, nesrozumitelné žvatláni apod., je třeba situaci řešit s logopedem.

- Pomočování – za projev nebo důsledek krize u dětí po čtvrtém roku života považujeme denní pomočování a noční pomočování u dětí školního věku.
- Pokus o sebevraždu a sebepoškození – jde o vážný stav u dítěte, je to krajní forma „volání o pomoc“.
- Poruchy spánku – u dítěte přetrvává noční neklid a křik mezi patnáctým a osmnáctým měsícem života. Pokud je dítě bezdůvodně ustrašené, neklidné nebo naopak apatické nebo reaguje přecitlivěle na fyzický dotek a poruchy spánku přetrvávají po čtvrtém roku života, je třeba vyhledat pomoc odborníka.
- Problémy ve hře – už v předškolním věku potřebuje dítě ke hře jiné děti. Pokud se jim vyhýbá a je příliš introvertní (uzavřený sám do sebe), je třeba zpozornět, zda se nejedná zkušenost dítěte se šikanou nebo rolí „otloukánka.“
- Školní selhávání – příčinou mohou být problémy v rodině, problémy s učitelem nebo spolužáky. Strach ze školy může vyvolat bolesti břicha, průjem, zvracení apod. Dítě je třeba lékařsky vyšetřit, aby byly vyloučeny zdravotní problémy jako příčina pomalosti, zapomnětlivosti a únavy.
- Fantazírování – dítě do sedmého roku života směšuje realitu a fantazii.
- Krádeže – od třetího do sedmého roku nemá dítě hranici „moje“ a „tvoje“. Ale při přetrvávajících a častých krádežích je třeba obrátit se na odborníky.
- Agresivita, konflikty a trucování – jsou běžným projevem dětí v období prvního vzdoru, ale projevem zoufalství je, že dítě už ve dvou letech tluče hlavou o zem. A naopak pokud ani po čtvrtém roku života dítě neprojevívá vzdor, může se jednat o vývojovou poruchu.

- Projevy deprese – bývají špatně identifikované. Děti se symptomy deprese jsou označovány za líné, lhostejné a bez zájmu. Projevují se u dětí poruchou chování a somatickými problémy. Často jsou příčinou selhávání dětí ve škole i mezi vrstevníky.
- Psychosomatické reakce – dítě reaguje kolapsovými stavy, poruchami srdečního rytmu, dechovými potížemi, trávicími potížemi, migrénou, úzkostí apod. Čím je dítě mladší, tím více reaguje na vzrušení somatickými projevy.
- Křeče a afektivní záchvaty – projevují se pláčem, křečemi, přerývaným dýcháním, někdy až modráním a obrácením očí v sloup. V období vzdoru by takový stav nemusel znamenat nic škodlivého, ale jinak ukazuje, že dítě prožívá náročnou životní situaci, ve které potřebuje pomoc, aby nedošlo k prohlubování krize a její fixaci.

Dítě v krizové situaci je závislé na tom, že si jeho stavu někdo všimne (učitel, příbuzný, kamarád apod.). Může se samozřejmě obrátit na dospělou blízkou osobu nebo na institut, například na linku důvěry.

1.3.2 Vliv situací na vývoj osobnosti jedince

Všechny náročné životní situace ovlivňují psychický vývoj dítěte, formování jeho osobnosti a následně jeho budoucnost. Pro pedagogiku je nesmírně důležité sledovat vztah osobnosti a situace. Pelikán zdůrazňuje dva úhly pohledu na tento vztah. „Prvním je chápání situace jako jedné z významných proměnných, pomáhajících pochopení lidského jednání a chování, druhým pak analýza situace jako simulantu vývoje osobnosti, jako základní fáze jeho formování.“¹³

Pedagogika hledá zákonitosti procesu výchovy, a proto ji zajímá nejvíce problém, které situace ovlivňují formování osobnosti člověka a za jakých okolností k tomu dochází.¹⁴

Většina situací, kterými jedinec během života projde, nezanechají stopu v jeho psychice a nepamatuje si je. Z některých situací, které se opakují, si pamatuje významné

---

¹³ cit.: J. Pelikán, 1995, s. 46

¹⁴ volně podle: Pelikán, 1995

momenty. Některé situace, nazývané životně významné situace, zásadním způsobem ovlivní vývoj osobnosti daného jedince již v momentě svého vzniku a průběhu.

Standardní životně důležité situace (narození, vstup do školy, do zaměstnání, uzavření manželství) probíhají v životě každého jedince a jsou společné pro všechny. K těmto situacím se řadí i ty, které neprožívají všichni, ale během života se s nimi každý může setkat, např. válka, vězení, nemoc.

Řada situací je osobně životně významných. Jejich vliv na formování osobnosti je dán tím, jak je vnímá daný jedinec, nikoliv vnější významností situace. U některých jedinců zůstane trvalou vzpomínkou, jiní ji vůbec nezaznamenají.

➤ **Referenční rámec ega**

Psychologové došli k závěru, že proto, aby se jedinec otevřel situaci, nechal ji na sebe působit a svou osobností na ni reagoval nebo podobné situace znovu vyhledával nebo vytvářel, je důležitý *referenční rámec ega*. V referenčním rámci je umístěna většina psychologických aktivit jedince, jeho vnímání, zapamatování atd. Referenční rámec jedince se tvoří od narození. Na začátku reaguje jen na podněty tělesného rázu, vnímá pouze libost a nelibost. V kontaktu s rodiči poznává sociální kód a postupně se vyvíjí sociální kontakty. Učí se, které hodnoty, normy a cíle jsou pro něj žádoucí a těmito hodnotami je dán referenční rámec ega. Tyto cíle, normy, hodnoty a standardy se stávají jeho postoji a jsou tvořeny skupinovými aktivitami a sociálními situacemi. Jsou součástí toho, co nazýváme já.

➤ **Ego angažovanost**

Když se určitá situace dostane do vztahu s referenčním rámcem daného jedince, vzniká stav *ego angažovanosti*. Jedinec je danou situací osloven. Referenční rámec se u různých jedinců od sebe liší, proto u jednoho jedince zanechá stopy a u jiného projde bez povšimnutí. Rozhodujícím motivem pro jednání člověka je angažované já. Tato skutečnost je vyjádřena vztahovým rámcem chování, který je výsledkem sociální zkušenosti, hlavně z kontaktu dítěte s rodiči.

➤ **Vztahový rámec**

Pro vznik *vztahového rámce* chování je důležité, aby byl jedinec vystaven téže stimulační situaci opakovaně. Při čemž psychologové došli k závěru, že ve vnitřním životě určitého jedince se opakovalo několik základních zážitků. Jakoby určitá událost hluboce ovlivnila myšlení a cítění jedince, takže se k nim neustále vrací a současně jakoby k sobě určitý typ událostí přitahoval a spoluvytvářel situace určitého druhu.

„Takže jedinec je nejen objektem situací, které prožívá, ale i vědomým nebo podvědomým subjektem jejich vyhledávání i tvorby.“¹⁵

„A že určitá životně důležitá situace, v níž je angažováno jáství může doslova nasměrovat člověka, výrazně ovlivnit jeho další vývoj, stát se klíčovým mezníkem jeho života, nejen sama o sobě, ale jako počátek směřování k situacím podobným, modelově blízkým, v nichž jedinec upevňuje svůj motivační systém a přetváří jej v systém referenční.“¹⁶

➤ **Osobní smysl situace**

Důležitý je také fakt, že daná situace je pro daného jedince životně důležitá především tím, jaký *osobní smysl* jí jedinec přikládá, nikoliv jejím sociálním významem. „Možná, že právě rozpor mezi vnější sociální významností pedagogické situace a tím, že žák s touto situací nespojuje své jáství, necítí její význam pro svoji osobu, nevkládá do ní osobní smysl, je jednou ze základních příčin neúčinnosti výchovy, její nedostatečné efektivity.“¹⁷

Jaký má situace osobní smysl pro jedince závisí na referenčním rámci daného jedince. Reakce jedince na situaci a na jeho aktivitu v ní je dána stránkami osobnosti jedince, které byly vyvolány vnějšími podmínkami situace působící na celou psychickou strukturu jedince. V reakci na situaci dochází k aktualizaci potřeb. Jedinec se snaží dosáhnout rovnovážného stavu a to jak v případě nedostatku, tak i nadbytku. Například má-li dítě příliš mnoho aktivit, snaží se alespoň z některých uniknout a mít svobodu.

V reakci na situace hrají roli zájmy člověka, hodnoty, hodnotové systémy, mravní normy, které se mohou stát klíčovou složkou referenčního rámce a jedinec pokud jedná

---

¹⁵ cit.: Pelikán, 1995, s. 52

¹⁶ cit.: Pelikán, 1995, s. 52

¹⁷ cit.: Pelikán, 1995, s. 52

v rozporu se svými mravními normami (má výčitky svědomí), dochází u něho k psychické nerovnováze.

➤ Významnost situace

Pro jedince je také důležitá její *významnost*, která někdy může i zastínit hodnoty, které jedinec využívá. (Např. jedinec čeká významnou návštěvu, chce připravit řízky a jediné vajíčko, které má mu upadnout na zem. V dané situaci je pro něj vajíčko významnější, než jiné zásadně uznávané hodnoty – jako být dochvilný a vždy pečlivě připravený).

V reakci na situaci je také důležité sebepojetí jedince, tj. vnímání sebe sama, dále pak snaha po vyniknutí (aspirační úroveň) a snaha vyniknout v konkrétní činnosti (diferencovaná aspirační úroveň), která je důležitá pro pedagogickou práci. Objasňuje, proč jedinec v jedné činnosti např. v hudbě je velmi úspěšný, vyhrává všechny soutěže a neúspěch by mu vadil a v druhé činnosti, např. v technických oborech je naprosto neúspěšný, ale to mu nevadí.

Chování jedince v dané situaci je ovlivněno věkem a úrovní rozvoje jeho osobnosti. Roli hraje i nerovnoměrnost vývoje jednotlivých stránek osobnosti.

Řetězce situací, kterými člověk prochází od narození, kterými je ovlivňován a na druhou stranu on ovlivňuje je, jsou silou, která formuje vývoj jeho osobnosti. Osobnost člověka se vyvíjí jednak vlivem situací spontánních a jednak výchovou, tzn. vlivem situací utvářených cíleně.

1.3.3 Vliv náročných situací na budoucnost dětí

Budoucnost dětí, jaké osobnosti z nich vyrostou, jak budou připraveny pro život, závisí na vlivu všech prožitých životních situací.

Vše, co dítě prožívá v přítomnosti, v jakých žije podmínkách a jaké zkušenosti prožitými situacemi získává, ovlivňuje vývoj jeho postojů, hodnotové orientace a názorů a tím je ovlivňována jeho budoucnost. Všechny prožité situace ovlivňují osobnost dítěte. Aby dítě bylo dobře připraveno pro budoucnost, je třeba, aby vyrostlo v silnou osobnost.

První a největší vliv na vzdělávání a výchovu mají rodiče, kteří svou láskou získávají důvěru a vštěpují dítěti životní zásady a pravidla. Citové projevy a pocit bezpečí, které rodiče dítěti poskytují, mají zásadní vliv na vývoj dítěte.

Druhou institucí, která připravuje děti pro život, je škola. Dobré vzdělání je pro budoucnost dětí nejdůležitější. Budoucnost dětí je budoucností státu, proto moudrý stát by měl poskytovat svým dětem podmínky pro dobrou výchovu a vzdělávání.

Ale i náročné životní situace, do kterých se děti dostávají, nemusí znamenat negativní vliv na vývoj jejich osobnosti. Záleží na tom, jakou míru odolnosti vůči těmto situacím získaly z předešlých zkušeností a na jejich osobních vlastnostech. Odolný jedinec je schopný zvládnout situaci bez negativních projevů. Jak se říká: „Co tě nezabije, to tě posílí.“

2. Náročná životní situace dětí přistěhovalců

2.1 Migrace obyvatelstva – novodobý jev po otevření hranic

Nejčastější důvody migrace

- Ekonomické - lidé mají problém uplatnit se na trhu práce ve své zemi a hledají lepší podmínky pro zajištění své rodiny i sebe samých v ekonomicky vyspělejších zemích
- Politické – lidé jsou ze své země vyhnáni změnou politického systému, hrozbou pronásledování a věznění, někdy jde o záchranu holého života
- Osobní – např. při sloučení rodiny

Jde-li o záchranu života, pak se i těžká situace daná migrací snáší lépe než v případě emigrace jen ekonomické.

Některé země světa jsou politicky nestabilní a ekonomicky zaostalé, těžké životní podmínky vyhnají obyvatelstvo za hranice mateřského státu hledat klidnější prostředí pro život. Přesuny obyvatelstva z míst nebezpečných nebo ekonomicky slabých do bezpečnějších a lepších životních podmínek je zřejmě přirozeným projevem života na naší planetě. V našich zeměpisných šířkách k těmto přesunům došlo v průběhu válek, po jejich skončení a ten nejnovější po rozpadu socialistického tábora.

Přicházejí cizinci hlavně z ekonomicky slabších zemí, většina je zaměstnaná jako pomocní a nekvalifikovaní pracovníci i když mají vyšší vzdělání. Motivací je rostoucí životní úroveň a příležitost uplatnit se na trhu práce v ekonomicky vyspělejších zemích.

V historii lidstva vždy docházelo k migraci do vyspělejších zemí. Nejčastěji byly cílovou zemí USA a Kanada. V posledním desetiletí minulého století se tranzitní a cílovou zemí migrantů stala i Česká republika, která do té doby neměla zkušenosti s tak silným přílivem uprchlíků.

Národy Evropy a mezi nimi i český, patří do skupiny národů, jehož příslušníci své teritorium (svůj domov), kde se narodili, prožili své dětství a mládí, hluboce milují. Neradi toto místo opouštějí, ale pokud se stane, že z něj musejí odejít (buď založí rodinu jinde, odchází za prací apod.), i přes to se tam rádi vrací. Většina je k domovu citově vázaná a během života při různých činnostech vzpomíná, jak se daná činnost dělala doma. S přibývajícím věkem si všechno kolem domova často i idealizuje. Ovšem ne každému

člověku je přáno prožít život ve svém původním domově, převzít řemeslo i majetek po rodičích a zase je předat svým dětem.

Migrace, zvláště nelegální, může přinést do hostitelské země negativní jevy, jako je ohrožení společnosti nebo zločinecké skupiny apod.

Ale příliv imigrantů může být pro hostitelskou zemi i pozitivní. Většinou přichází imigranti v mladším produktivním věku, často s celými rodinami, usazují se na trvalo a jejich děti jsou další následnou generaci důležitou pro budoucnost země.

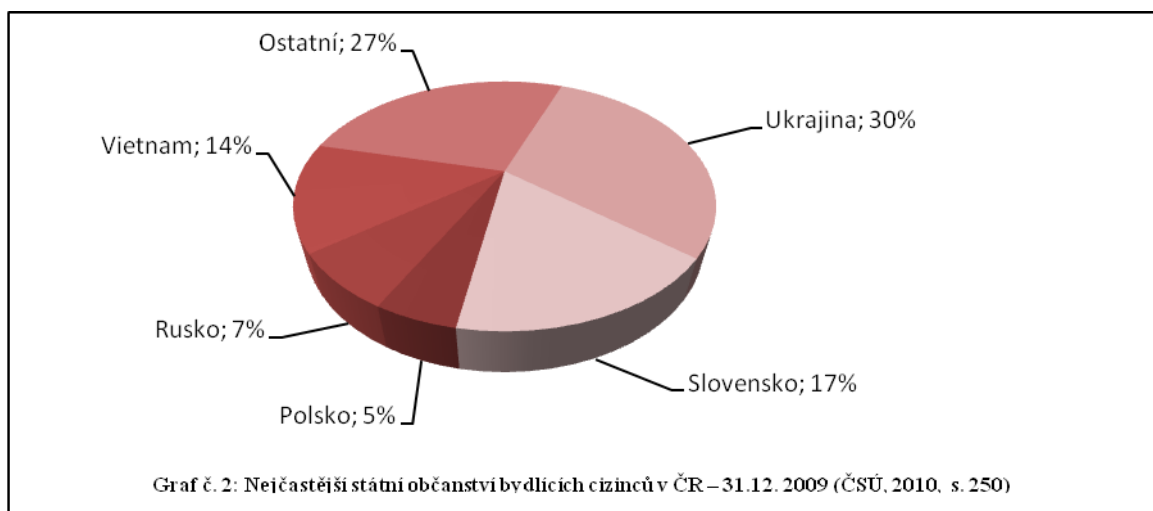
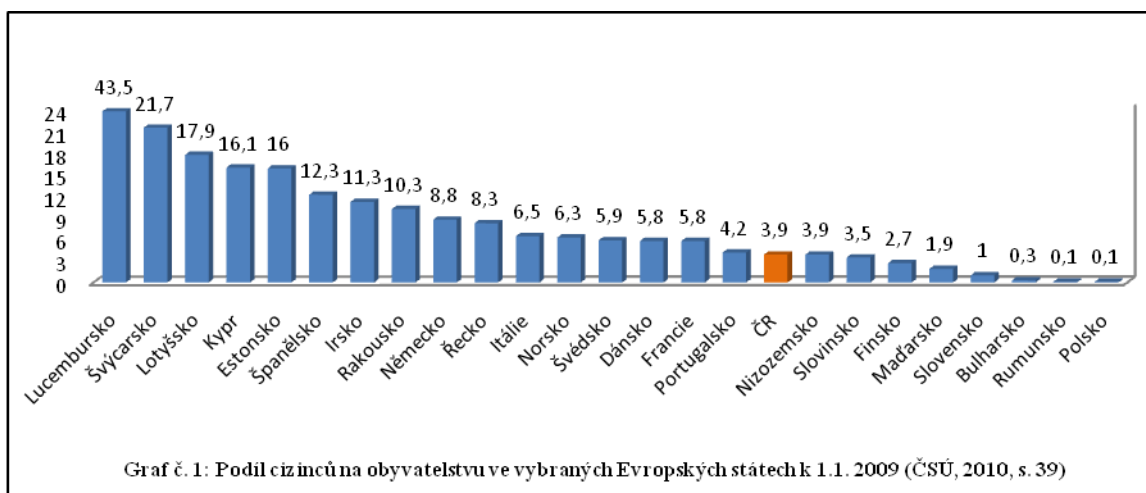
Příchod perspektivních zahraničních pracovníků je realizován projektem Ministerstva práce a sociálních věcí (Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků) ve spolupráci s Ministerstvem vnitra a Ministerstvem zahraničních věcí. Na základě tohoto projektu mohou vybraní pracovníci získat trvalý pobyt ve zkráceném termínu (2,5 roku) a totéž je umožněno jejich nejbližším rodinným příslušníkům. Do projektu mohou být zapojeni cizinci, kteří v ČR vystudovali vysokou nebo střední školu, bez ohledu na státní příslušnost.

Československá republika, dnes Česká republika je tradičním územím pro emigranty z Ukrajiny. Přicházeli v několika vlnách, ale nejsilnější příliv přistěhovalců z Ukrajiny začal v posledním desetiletí minulého století. Je sice již mírnější, ale prakticky probíhá do současné doby.

Od roku 1990 do roku 2007 se počet cizinců na území ČR zdesetinásobil. Ke konci roku 2009 pobývalo na území ČR 430 tisíc cizinců, z toho 30% Ukrajinců, 17% Slováků, 14% Vietnamců, 7% Rusů a 5% Poláků. Přesto podle informací ČSÚ Česká republika patří k zemím s nižším počtem cizinců (3,9%). Například v Lucembursku je podíl cizinců 43,5% a ve Švýcarsku 21,7%. 52% z celkového počtu migrantů jsou jedinci v mladším produktivním věku 20 až 39 let.¹⁸

---

¹⁸ cit.: ČSÚ, 2010, s. 24

Národnostní menšiny

S tak velkým přílivem cizinců se mění etnické složení obyvatelstva. Vedle původního domácího obyvatelstva (majoritní společnosti) vznikají *národnostní menšiny*, tj. skupiny lidí, které mají stejné národnostní kořeny, historické i kulturní, používají stejný jazyk a musí se naučit žít v nové vlasti (dočasně nebo trvale) s majoritní společností, jejím jazykem a její kulturou.

Státy musí svými programy reagovat na tuto situaci. Musí se vyrovnávat s problémem začleňování přistěhovalců do společnosti a začleňování jejich dětí do vzdělávacích systémů. Vládní programy cílových zemí v oblasti imigrační a národnostně menšinové politiky, musí být vedeny tak, aby zabránily etnickým konfliktům a

destabilizaci země. Liší se v různých zemích podle stupně zkušenosti dané země s emigrací. Přístup státu k řešení problémů imigrantů je různý. Závisí na ekonomických, politických, sociálních a historických podmínkách státu a na předešlých zkušenostech.

2.2 Situací dětí, které dobrovolně či nedobrovolně opustí svou vlast

Emigrace je náročnou životní situací pro celou rodinu, ale zvláště náročnou situací je pro děti. Migrace, zvláště nedobrovolná je těžkou stresovou situací přirovnávána k úmrtí blízkého člověka.

Dítě, které žilo a patřilo do skupiny lidí používajících stejný jazyk, na teritoriu, kde bylo od narození uprostřed své rodiny, příbuzných, známých a sousedů, se emigrací náhle ocitá v neznámém prostředí, nerozumí jazyku a prudce se zmenší skupina lidí jemu blízkých jen na rodiče a někdy sourozence. Dítě se náhle stává součástí národnostní menšiny. Dostává se do této situace bez vlastního přičinění, naprosto nevinně, a rodiče zahlceni starostmi s emigrací si často ani nevšimnou, jak náročnou situaci dítě prožívá.

Ještě horší je situace dětí, které přicházejí do ciziny samotné bez doprovodu. Důvodem může být ztráta rodičů nebo těžká ekonomická situace rodiny. Děti jsou někdy vyslány rodiči do ciziny, aby se samy uživily nebo aby pracovaly a finančně pomohly rodině. Většina těchto dětí přichází bez dokladů, totožnost prokazují pouze na základě čestného prohlášení. Není znám jejich věk ani stupeň dosaženého školního vzdělání.

Někdy děti mají v České republice příbuzného, který se stane jejich opatrovníkem nebo soud rozhodne o zajištění sociálně-právní ochrany. Děti jsou umístovány do středisek výchovné péče, dětských domovů, výchovných ústavů a diagnostických ústavů.

Kulturní šok

Děti prožívají spolu s rodiči v novém cizím prostředí tzv. *kulturní šok*. To jsou různé emocionální problémy z cizích podnětů, se kterými se v novém prostředí neustále setkávají. Jak již bylo řečeno, pro děti je nejtěžší odloučení od rodiny, kamarádů a hlavně jazyková bariéra, která je omezuje k integraci do nového prostředí.

Kulturní šok je pro organismus velkou psychickou a fyzickou zátěží. Jedinci musí překonat osobní bariéry a také interkulturní rozdíly. Intenzita a doba trvání šoku závisí na individuálních vlastnostech jedince a na míře odlišnosti kultur původní a nové vlasti. U

děti ještě hraje roli fakt, že většinou to nebylo jejich dobrovolné rozhodnutí změnit místo pro život.

Kulturní šok probíhá v několika fázích:

1. Nadšení - migrant je vnějším pozorovatelem, všechno je nové a lákavé.
2. Frustrace - dojde k vystřízlivění, některým jevům nerozumí, nedokáže v novém prostředí nic předvídat, kritizuje a odsuzuje, protože vše probíhá jinak, než byl jedinec doposud zvyklý.
3. Obrat - jevy začíná poznávat hlouběji, tudíž je začíná chápat, přichází první úspěchy.
4. Přizpůsobení - prostředí už není zcela nepřátelské, je jen odlišné, jedinec se učí novým pohledům na věc.
5. Návrat - po návratu domů dochází k překvapení, jehož síla je závislá na síle prožitků v druhé kultuře, protože návyky z ciziny má již zažité a musí si opět zvykat doma.

Důležité je nehodnotit cizí kulturu podle měřítek naší vlastní kultury. Jen pozorovat a následně nové prvky přijímat a respektovat.

2.3 S jakými problémy se děti potýkají, s čím se musí vyrovnávat

Děti imigrantů nejsou ušetřeny žádné náročné životní situace,¹⁹ které prožívají děti majoritní společnosti. V rodinách migrantů dochází k rozvodům, úmrtím, nemocem, alkoholismu, příchodu nových partnerů rodičů, nových nevlastních sourozenců atd. A navíc jsou děti imigrantů vystaveny stresu z nového neznámého prostředí, neznalosti jazyka, pocitu osamění.

Obecně lze říci, že psychika a pocity dětí přistěhovalců jsou velmi ovlivněny psychikou a přístupem rodičů. Pokud rodiče jsou psychicky silní a k náročné životní situaci spojené s migrací se staví pozitivně bez projevu stresu, pak děti tyto náročné životní

---

¹⁹ viz. kapitola 1.2

situace vnímají stejně. Berou situaci jako status quo (současný stav), který je třeba přežít. Ovšem záleží také na věku dítěte. Vývojová psychologie říká, že „čím je dítě starší, tím výraznější a pevnější formu jeho pojetí domova nabývá. Narušení tohoto pojetí je tady s postupujícím věkem dítěte čím dál náročnější a tedy i svým způsobem nebezpečnější.“²⁰

Děti přistěhovalců se kromě již zmíněných náročných situací, stresu z nového neznámého prostředí, neznalosti jazyka a pocitu osamění potýkají s projevy diskriminace, rasismu a xenofobie.

➤ **Diskriminace**

Diskriminací se rozumí znevýhodňující zacházení, se kterými se imigranti mohou setkat při jednání s orgány státní veřejné správy nebo v nemocnici. Děti se s diskriminací mohou setkat ve školách nebo jiném dětském kolektivu. Diskriminační chování může být zaznamenáno také v restauracích nebo v prodejnách.

Přímá diskriminace - pokud se někdo k přistěhovalci chová neochotně z důvodu jeho barvy pleti, národnosti nebo náboženského vyznání.

Nepřímá diskriminace - pokud nějakých předpisem nebo rozhodnutím je přistěhovalec znevýhodněn, např. nájemce nepronajme byt, když zjistí, že jde o Ukrajince. Tento důvod je těžko prokazatelný.

➤ **Rasismus**

Rasismus se vyvinul z přesvědčení, že některá lidská rasa je nadřazena jiné a je předurčena k vládnutí. Jednání rasistů způsobuje nepřátelství mezi jednotlivými skupinami lidí. Dochází k verbálnímu a fyzickému agresivnímu chování a někdy až k násilí.

Češi jsou označováni za rasisty, ale v porovnání s jinými národy lze Čechy v tomto směru považovat za umírněné, jsou spíše xenofobní, povahově chladnější a od imigrantů se distancují. Rasismus v Čechách projevují nejvíce extremistické skupiny, kterou jsou ovšem na okraji společnosti.

Děti se s projevy rasismu mohou nejčastěji setkat ve školách v dětském kolektivu. Jejich postoje k rasismu jsou ovlivněny věkem. Jsou silně ovlivňováni svými rodinami, vrstevníky, hodnotami a ideály společnosti, ve které žijí, a také médii. Učitelé by jim měli pomáhat rozvíjet porozumění a respektování kulturních či rasových odlišností.

---

²⁰ cit.: Z. Matějček, Z. Dytrych, 2002, s. 100

➤ **Xenofobie**

Xenofobie je strach z něčeho neznámého a v České republice se výrazně projevuje ve spojitosti s cizinci. Do určité míry je lidsky přirozené být opatrný při poznávání nových lidí. Ale nesmí dojít k situaci, kdy xenofobní chování způsobuje frustraci nebo stres cizinci, jehož jediným proviněním je, že pochází z jiné země.

Zahraniční pracovníci (většinou jde o Ukrajince) mají většinou ukončené vysokoškolské vzdělání nebo alespoň středoškolské i přes to zde pracují na nižších pracovních pozicích a nemají dostatek finančních prostředků na módní oblečení, dobré bydlení, proto jsou vystavováni xenofobnímu chování ze strany Čechů a je na ně pohlíženo z vrchu. Tato situace se vztahuje i na děti Ukrajinců, kteří trpí nedostatkem kamarádů.

2.4 Terénní výzkum

2.4.1 Konference

V rámci přípravy na terénní výzkum jsem se snažila získat co nejvíce informací o programech jednotlivých zemí zaměřených na sledování života přistěhovalců a jejich dětí a následné pomoci v jejich vzdělávání a integraci.

Zastupitelské úřady a neziskové organizace ve spolupráci s Ministerstvem vnitra, Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvem práce a sociálních věcí a Ministerstvem zahraničí pořádají mnoho konferencí a pracovních jednání, na kterých řeší úkoly vyplývající z vládních programů pro řešení situace přistěhovalců a školní docházky jejich dětí.

Zúčastnila jsem se konference pořádané MŠMT a Ukrajinským velvyslanectvím, kde byly podány informace ke dvěma problémům, k nostrifikaci vysokoškolských diplomů a vzdělávání cizinců v České republice.

„Cizinci mají v České republice v oblasti základního, středního, vyššího odborného a vysokoškolského vzdělávání stejná práva a povinnosti jako občané České republiky (pokud není zákonem stanoveno jinak). Cizincům náleží právo na vzdělání podle Listiny základních práv a svobod. K předškolnímu, základnímu, uměleckému a jazykovému vzdělávání mají za stejných podmínek jako občané České republiky a státu Evropské unie přístup osoby, pokud mají na území České republiky právo k pobytu na dobu delší než 90

dnů, případně pokud jsou osobami oprávněnými pobývat na území České republiky za účelem výzkumu, pokud jsou azylanty, osobami požívajícími doplňkové ochrany, žadateli o udělení mezinárodní ochrany nebo osobami používajícími dočasnou ochranu.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR se při zajišťování vzdělávání cizinců řídí zákonem č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborným a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, § 20 Vzdělávání cizinců.²¹

Další konference týkající se přistěhovalců, jíž jsem se účastnila, byla organizovaná British Council.²² British Council a skupina Migration Policy Group spolu vedou projekt MIPEX²³ (Migrant Integration Policy Index). Je to vlastně příručka k posouzení, srovnávání a zlepšování integrační politiky. Pomocí 148 ukazatelů (např. mobilita pracovního trhu, slučování rodin, vzdělávání dětí přistěhovalců apod.) je hodnocen přístup vlád k integraci přistěhovalců do společnosti. MIPEX zjišťuje, jestli vlády jednotlivých zemí poskytují občanům rovné podmínky bez ohledu na to, jestli jsou přistěhovalci nebo z majoritní společnosti.

Do projektu jsou zapojeny pobočky British Council v 31 zemích Evropy a Severní Ameriky a 37 organizací na národní úrovni včetně expertních skupin, nevládních organizací, nadací, univerzit, výzkumných institutů a orgánů pro rovné zacházení.

MIPEX hodnotil v 31 evropských a severoamerických zemích podmínky pro integraci cizinců. Z výsledků hodnocení vyplynulo, že vlády poskytují migrantům základní jistoty a ochranu před diskriminací. Nejtěžší pro přistěhovalce je stát se z cizince občanem se všemi právy a získat pro děti, bez ohledu na původ, rovnocenné školní vzdělání.²⁴

Česká republika byla vyhodnocena jako důležitá přistěhovalecká země, ve které je lepší přístup na trh práce než ve většině středoevropských zemí. Povinná školní docházka je dostupná všem dětem, bez ohledu, na statut. Školy mají v celých osnovách vyučovat multikulturně, české jazykové kurzy by měly být vyučovány profesionálně a pravidelně hodnoceny, žáci by měli mít přístup k rodnému jazyku a kultuře.

---

²¹ cit.: ČSÚ, 2010, str. 154

²² Britská mezinárodní organizace, jejímž posláním je rozvíjení mezikulturních vztahů. Působí ve 110 zemích a snaží se budovat důvěru a porozumění mezi jednotlivci, komunitami a národy. Již přes 70 let usiluje o posílení vztahu se Spojeným královstvím.

²³ viz. příloha C

²⁴ volně podle: Huddleston, T., Niessen, E., 2011

Přijetím Antidiskriminačního zákona z roku 2009 posílila česká integrační politika na stupnici MIPEX o čtyři body a předstihla Estonsko, Litvu a Švýcarsko. Celkově stojí Česká republika na stupnici hodnocených zemích zhruba uprostřed.

2.4.2 Cílové skupiny výzkumu

Při moji praxi v Domě národnostních menšin v Praze jsem se při společenských akcích setkala s dětmi německými, maďarskými, bulharskými, polskými, ruskými, řeckými, slovenskými, romskými, rusínskými a ukrajinskými.

Teoreticky zpracovat situaci života dětí všech národnostních menšin by bylo téma příliš široké, navíc v Domě národnostních menšin, kromě dětí ukrajinské menšiny, šlo o děti menšin, již dlouhodobě žijících v ČR, které byly vedeny k udržování své národní identity a k udržování kulturních a historických národnostních tradic. Byly již domestikovány a už nepatřily do skupiny dětí, které prožívají stres migrantů.

Z těchto důvodů jsem se zaměřila na ukrajinskou národnostní menšinu, která je podle výsledku sledování ČSÚ k roku 2009 nejsilnější (30%).²⁵

Také jsem vedla dvě česká družstva moderního tance (dětí 4leté a 14leté) a při soutěžích jsem měla možnost hovořit s dětmi vietnamskými, které stejně jako děti ukrajinské nebyly dlouhodobě integrované v české společnosti.

Další informace o těžkých životních situacích dětí emigrantů (resp. imigrantů) jsem získala při svém pobytu na Ukrajině. Měla jsem možnost vést rozhovory s dětmi, jejichž rodiče pracují v cizině a oni zůstaly na Ukrajině u prarodičů nebo u jiných příbuzných.

Při své praxi v Domě národnostních menšin jsem pro srovnání podmínek poválečné a novodobé imigrace hovořila s ukrajinskými imigranty z doby po skončení druhé světové války, kteří přišli do ČSR s rodiči jako děti.

A při svém dlouhodobém pobytu v USA jsem hovořila s českými emigranty, kteří do USA přijeli s rodiči jako děti v roce 1968.

---

²⁵ viz. graf č. 2

2.4.3 Zvolené metody výzkumu

2.4.3.1 Rozhovor

Rozhovor je nejběžnější metodou, jak získat vyjádření respondenta k daným problémům. Existuje několik způsobů vedení rozhovoru.

Volný rozhovor je běžný pro každodenní mezilidskou komunikaci. Lidé vyjadřují své názory a dovídají se názory protistrany. Výzkumný pracovník využívá volný rozhovor k navázání kontaktu se zkoumanou osobou.

Strukturovaný rozhovor je zvolen, pokud je třeba znát odpovědi na předem připravené otázky.

Polostrukturovaný rozhovor je nejčastěji používanou metodou výzkumu. V první části je veden volný rozhovor, aby došlo k navázání kontaktu a uvolnění atmosféry. V druhé části se výzkumník snaží získat odpovědi na předem připravené otázky, které musí být stejné pro celou skupinu respondentů. Důležité je udržet rozhovor v rovině, která dovede výzkumníka k stanovenému cíli, aby nedošlo k nevázanému rozhovoru, ve kterém by se vytčený cíl rozplynul.²⁶

➤ Průběh vedených rozhovorů

Pro výzkum byl zvolen polostrukturovaný rozhovor. Zpočátku byl vedený jako nevázaná komunikace a v druhé části byly všem dotazovaným kladeny otázky stejného významu, aby bylo možno následně získané odpovědi srovnávat.

➤ Cíle

- 1) Zjistit, jak v ČR probíhá integrace dětí migrantů.
- 2) Zjistit, jak děti vnímají pomoc státních institucí.
- 3) Zjistit, jaký je vztah dětí migrantů k ČR.
- 4) Využít zjištěných informací k tvorbě nových projektů na pomoc dětem migrantů.

---

²⁶ volně podle: Pelikán, 2004

K dosažení cíle vedl okruh otázek:

- 1) Věk dětí.
- 2) Délka pobytu v ČR.
- 3) Důvod emigrace.
- 4) Je v ČR část rodiny nebo celá.
- 5) Nejtěžší situace po příjezdu do ČR.
- 6) Navázání společenských vztahů.
- 7) Spokojenost/nespokojenost v ČR.
- 8) Potřeba pomoci.
- 9) Vztah k návratu do původní vlasti.

➤ Dotazované skupiny

1) Migranti z roku 1946-47

a) Ukrajinské děti, které s rodiči emigrovaly do ČSR po II. světové válce

První poznatky o situacích dětí migrantů byly získány v Domě národnostních menšin při rozhovorech s imigranty z let 1946-47.

Tato skupina, celkem šestnácti osob, dnes 70 – 80letých Ukrajinců, kteří přišli do ČSR s rodiči v letech 1946-47, tzn. jako 4 až 14letí (dva z nich 17letí), je dnes již plně usazena v České republice, tady získala veškeré stupně vzdělání, má zde svůj majetek i potomky (někdy i tři generace).

Sice se sdružuje v národnostních spolcích a zachovává svoji národní identitu, ale nevyskytuje se v této skupině touha po návratu na Ukrajinu. Většina z této skupiny emigrovala za velmi těžkých podmínek. Ukrajinci útekem do ČSR si zachraňovali holý život, přicházeli většinou bez majetku a jen v oblečení, které měli momentálně na sobě. Přesto popisují svůj příchod do ČSR jako pocit štěstí.

Co se týče traumat, tak větší psychickou zátěž cítili 14letí. Uvádají, že jim především chyběli kamarádi, novým kamarádům nerozuměli. Ve společenském styku cítili xenofobii. Ve škole z počátku měli problém s českým jazykem. Nikdo z nich neudává jakýkoliv náznak netolerance nebo ponížení ze strany učitelů, ale mnoho posměchu spolužáků vyvolávala jejich výslovnost, zvláště u čárek, protože sluchem je ve slovech

nerozeznávali. Pan Jaroslav uvádí, že čeští spolužáci na něj volali „Jardo, chceš na držku nebo nádržku?“

Doposud je u některých jedinců slyšet rozdíl ve výslovnosti písmena L, vyslovují je tvrdě oproti rodilému Čechovi. To je patrné zvláště u těch, kteří po celou dobu studia žili ve své rodině a doma mluvili ukrajinsky. Ti, kteří žili v internátech a na studentských koležích mají výslovnost rodilého Čecha.

Velkým stresujícím problémem byl nedostatek příbuzných. Cítili lítost, že nemají tety a babičky jako čeští spolužáci a nemají kam jet na prázdniny. Ale to se postupem času srovnalo školami v přírodě, letními tábory a zájmovými kroužky.

Ti Ukrajinci, kteří přišli do ČSR jako 4letí, se velmi rychle adaptovali a mají pocit, že neměli ani jazykovou bariéru.

Ale všichni ze skupiny poválečných imigrantů udávají, že v době dospívání neměli chuť se stýkat se svými krajany, i když k tomu byli od dětství vedeni. Když dostali nabídku ke vstupu do tanečního kroužku, který byl založen společenskou organizací Sdružení Ukrajinců, jednoznačně to odmítali. Nakonec na naléhání rodičů se zúčastnili zahajovací schůzky a ke svému podivení se cítili v kolektivu krajanů velmi dobře. Začali se pravidelně scházet, jezdili na vystoupení po ČSR a ve volném čase pořádali společenská setkání a výlety. Udávají, že měli silný pocit sounáležitosti a později pět párů uzavřelo manželství.

Všichni dotazovaní v ČR dosáhli vysokoškolského vzdělání a bez problému se integrovali do české společnosti.

b) České děti, které s rodiči emigrovaly do USA v roce 1968

V roce 1968 byla pro emigraci s ČSR příznivá situace. Po napadení ČSR vojsky Varšavské smlouvy byli emigranti z ČSR přijímáni v západních státech Evropy i USA s otevřenou náručí. Nicméně děti, které odjely s rodiči z vlasti, prožily závažná traumata.

Příběh 1

Anna (stát New Jersey)

Do USA jsem přijela s rodiči v roce 1969. Bylo mi sedm let. První tři měsíce jsme bydleli u známých a já jsem 14 dní jen plakala. Ve dne jsem stála u plotu zahrady, dívala jsem se na děti sousedů, jak si hrají, nerozuměla jsem jim, tak jsem se vždycky znovu rozplakala.

Příběh 2

Sourozenci Julie a Jiří (Pensylvánie)

Do USA jsme přijeli s rodiči v dubnu 1969. Mě bylo osm let, bratrovi šest. První byt jsme měli v Bronxu, byty tam byly nejlevnější. Chodili jsme do školy, kde byly většinou černošské děti. Oba s bratrem jsme byli často terčem šikany a posměchu, protože jsme jim nerozuměli. Rodiče pracovali od rána do večera, my s bratrem jsme se stále báli. Bydleli jsme v pátém poschodí. Jednou v noci vylezl zloděj po požárním žebříku až k našemu oknu, uviděl ho polský soused a vystřelil na něj. My jsme byli tak vyděšení, že ještě tu noc jsme odjeli ke známým a už jsme se nikdy do bytu nevrátili.

2) Děti imigrantů z konce 20. století do současné doby

a) Ukrajinské děti, které přijely do ČR s rodiči

Skupina šestnácti ukrajinských dětí (8-14 let) byla z pěveckého a tanečního souboru založeného přistěhovanci při Domě národnostních menšin.

Při rozhovorech probíhajících při společenských akcích děti pozitivně hodnotily fakt, že přijely do nové vlasti s rodiči. Uváděly, že se jim stýská po prarodičích, dalších příbuzných a kamarádech, ale vždy by volily eventualitu být s rodiči.

Důvodem emigrace této skupiny dětí a jejich rodičů byly ekonomické podmínky původní vlasti a nemožnost sehnat zaměstnání.

Pro děti byla velmi těžká situace na počátku, kdy byly nuceny bydlet s rodiči v ubytovnách nebo nevyhovujících podnájmech. Velmi stresující bylo, že rodiče museli pracovat i 14 hodin denně a děti na ně musely čekat doma. Cítily izolaci a osamění.

Tato okolnost a neznalost jazyka je silně omezovala v integraci do dětského kolektivu. Uváděly, že největší pomoc potřebovaly ke zvládnutí českého jazyka.

Přes všechny jejich problémy a starosti v nové vlasti, neprojevily touhu vrátit se zpátky na Ukrajinu, ale rády tam jezdí na prázdniny.

Příběh 3

Michal, 12 let

Přijel jsem z Ukrajiny do České republiky s maminkou, když mi bylo šest let, tatínka nemám, rodiče jsou rozvedení. Dva roky jsme bydleli u staré paní Vítové

v podnájmu. Maminka jezdila do práce ráno v šest hodin a vracela se večer v osm. Školu jsem měl velmi blízko, musel jsem ze školy hned domů a čekat na maminku. Od jedné sousedky jsem dostal kolečkové brusle, ale směl jsem jezdit jen v předsíni. Bylo mi moc smutno. Na Ukrajině jsem měl hodně kamarádů, jezdili jsme na kole a hráli fotbal. Ve škole jsem měl problémy, rozuměl jsem česky, ale neuměl jsem mluvit. Už jsme v České republice sedm let, maminka už má lepší práci (chodí domů v pět hodin), já už mluvím česky a s českými kamarády už hraji fotbal.

Příběh 4

Olenka, 12 let

Jsem už v Praze osm let. Přijela jsem z Ukrajiny s maminkou, tatínkem a bratrem. Byly mi čtyři roky a bratrovi dva. Tatínek dva roky pracoval sám a maminka se o nás starala. Bydleli jsme v pronajatém bytě na okraji Prahy. Měli jsme málo peněz, tak maminka šla také do práce, když mně bylo šest let a šla jsem do školy. Bratrovi byly čtyři roky a šel do školky. Já jsem měla ve škole dobré kamarádky, ale bratr přišel ze školky s pláčem, že děti s ním nechtěly sedět u stolku, protože je Ukrajinec a to jsou špatní lidé. Maminka moc plakala. Paní učitelka do školky pozvala ukrajinský dětský soubor, který zpíval ukrajinské písně a tancoval ukrajinské tance a potom si děti už s bratrem hrály. Také už má hodně kamarádů. Přijela za námi i babička a už je nám veselo.

b) Vietnamské děti, které přijely do ČR s rodiči

Skupina osmi vietnamských dětí (10-12 let) byla ze školních družstev, která se účastnila sportovních soutěží, kde soutěžila i skupina mých tanečnic, které jsem vedla.

I vietnamské děti pozitivně hodnotily, že přijely do nové země s rodiči. I ony, ačkoliv se jim stýskalo po zbytku rodiny a kamarádech, by volily být s rodiči.

Důvodem emigrace těchto dětí a jejich rodičů byla ekonomická situace, stejně jako u skupiny dětí ukrajinských přistěhovalců.

Vietnamské děti necítily takovou izolaci a osamění jako děti ukrajinské, protože vietnamští přistěhovalci se od počátku většinou živilí stánkovým prodejem nebo zřizovali svá bistra. V obou případech byly skupiny zaměstnanců tvořeny pouze vietnamskými migranty, proto se mohly vzájemně zastoupit jak v práci, tak v péči o děti.

Děti nezdůrazňovaly problém s českým jazykem, ale v dětském kolektivu trpěly posměšky na svou fyziognomickou odlišnost.

I když žijí více ve svých komunitách a nejsou do české společnosti příliš integrovány, jsou v České republice spokojeny a chtějí zde žít natrvalo.

c) Děti zůstaly na Ukrajině, rodiče pracují v cizině

Situace těchto dětí je velmi smutná. Jejich touha po rodičích a jejich psychické strádání posluchači vhání slzy do očí. Dětem se stýskalo po obou rodičích, ale v rozhovorech většinou mluvily o mamince. Na Ukrajině je kult matky silnější než v Čechách a většina dětí ještě doposud matkách vyká a líbá ruce.

Příběh 5

Irenka, 14 let

Rodiče pracují v Portugalsku už šest let a já jsem zůstala na Ukrajině. Mám hodně blízkých lidí – starší sestru, babičku, dědečka, tetu. Všichni se snaží, abych se necítila sama, ale já chci maminku a tatínka, abychom byli pohromadě. Celých šest let jsem bez nich nešťastná a zdá se mi, že to není šest let, ale věčnost. Všechno se nedá vyvážit penězi. Odloučení od rodičů mi ukradlo dětství.

Příběh 6

Viktorka, 12 let

Tatínek zemřel, zůstala jsem jen s maminkou, ale už nemám ani maminku, protože ta už pět let pracuje v Itálii. Já jsem zůstala na Ukrajině u babičky a dědečka. Babička je moc nemocná. Maminka jednou za týden telefonuje. Na Vánoce přijela jen jednou, jen posílá peníze, ty proklaté peníze.

Příběh 7

Dimitrij, 10 let

Je mi deset let, tatínek už pět let pracuje v daleké Itálii. Když odjel pořád jsem se ptal maminky, kdy se vrátí? Kde je? Přicházejí od něj balíčky hraček a bonbónů, ale já je nepotřebuji a nechci. Maminka je vždycky smutná, když přijde dopis. Čte dopis stále

dokola. Pro mého mladšího bratra (7 let) je tatínek někdo z pohádky, vůbec neví, jak vypadá.

Příběh 8

Ljuba, 13 let

Už je to sedm let, co maminka odjela z Ukrajiny pracovat do Španělska. Prodala náš jednopokojový byt, peníze použila pro sebe na cestu a pro mě na Ukrajině najala chůvu. Dva roky se neozvala, později jsem se dozvěděla, že vůbec neměla peníze, žila s bezdomovci a učila se španělsky. Po dvou letech získala práci a jednou se ozvala. Častěji se začala ozývat až za další tři roky. A telefonovala a já jsem měla problém ji oslovit mami. Moc jsem záviděla kamarádkám, že měly maminku.

➤ **Vyhodnocení rozhovorů**

Z hodnocení rozhovorů s dětmi migrantů vyplynulo:

1. Migrace je pro děti vždy náročnou životní situací, i když přichází do lepších životních podmínek.
2. Děti vždy preferují být se svými rodiči i v těžších životních podmínkách.
3. Materiální prostředky, které dětem posílají z ciziny v žádném případě nenahradí citový vztah s rodiči.
4. Pokud rodiče odjeli pracovat do ciziny bez dětí, vzniká nebezpečí vzájemného odcizení.
5. Prvním a nejdůležitějším krokem k integraci do majoritní společnosti, je zvládnutí jazyka hostitelské země.

2.4.3.2 Dotazník

Dotazník je nejpoužívanějším výzkumným prostředkem k získání dat, názorů, postojů a jiných šetření. Využívá formy písemných odpovědí.

Otázky mohou být podávány takovým způsobem, aby respondenti odpovídali pouze ano, ne nebo nevím, dalším způsobem je forma otázek, kdy tazatelé vybírají z předem daných odpovědí. Tyto formy jsou snadné pro statistické zpracování.

Další formou otázek jsou otázky otevřené, kdy respondent není omezen a má možnost se rozepsat dle vlastní vůle. Odpovědi na tyto otázky jsou hůře statisticky zpracovatelné.

Při konstrukci dotazníku je nutné ujasnit si záměr, jaký smysl dotazník má mít a jaký mám mít obsah.

Z hlediska respondentů je přijatelnější dotazník anonymní, jelikož pak odpovídají uvolněněji, u neanonymního dotazníku mohou mít obavy ze zneužití jejich odpovědí.²⁷

➤ **Příprava na výzkum**

Před použitím dotazníku jako výzkumné metody bylo nutné připravit podmínky pro vyplnění dotazníku. Dotazníky vyplňovaly děti z Ukrajinského gymnázia a Sobotní ukrajinské školy.

K získání důvěry bylo třeba se s dětmi a jejich rodiči předem seznámit. Za tímto účelem jsem navštívila společenské akce pořádané oběma školami (Mikulášská besídka, Den matek atd.). Přesto děti a hlavně jejich rodiče byli nedůvěřiví a teprve, když ředitelka školy se zaručila za naprostou anonymitu, souhlasili s vyplněním dotazníků.

➤ **Vyplnění dotazníku**

Pro další výzkum byla zvolena forma otevřeného anonymního dotazníku. Cílem bylo získat písemné odpovědi na stejné otázky jako při rozhovoru.²⁸ Protože vyplňování dotazníků bylo anonymní, tudíž se dá předpokládat, že odpovědi budou uvolněnější než při přímém rozhovoru.

Další výhodou této výzkumné metody oproti rozhovoru je získání odpovědí od většího počtu respondentů současně.

---

²⁷ volně podle: Pelikán, 2004

²⁸ viz. kapitola 2.4.3.1

➤ Dotazované skupiny

1) Děti z Ukrajinského gymnázia

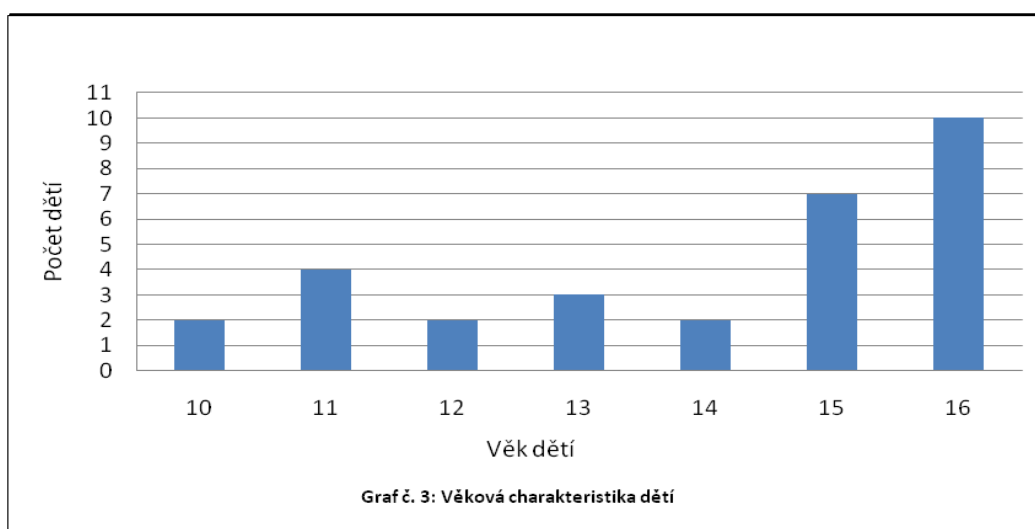
První skupinou dětí, které vyplňovaly dotazníky, byly dvě třídy žáků z Ukrajinského gymnázia, dohromady 30 dětí ve věku 10 až 16 let.

Ukrajinské gymnázium je řízené Mezinárodní školou se sídlem v Kyjevě na Ukrajině. Další pobočky Mezinárodní školy byly zřízeny ve všech státech Evropy, kde pracují Ukrajinci.

Od vedení školy jsem dostala informaci, že škola je určena pro děti, jejichž rodiče nechtějí zůstat natrvalo v hostitelské zemi. Udivilo mě, že většina z nich je v Čechách již déle než rok. Vedení i učitelé jsou z Ukrajiny, učí se podle ukrajinských osnov a žáky na konci roku přezkušuje komise z Kyjeva, z centra Mezinárodní školy. Komise povoluje přestup do dalšího ročníku. Vzhledem k omezeným finančním prostředkům nemá škola učitele českého jazyka.

Z dotazníků na základě uvedených otázek vyplynulo:

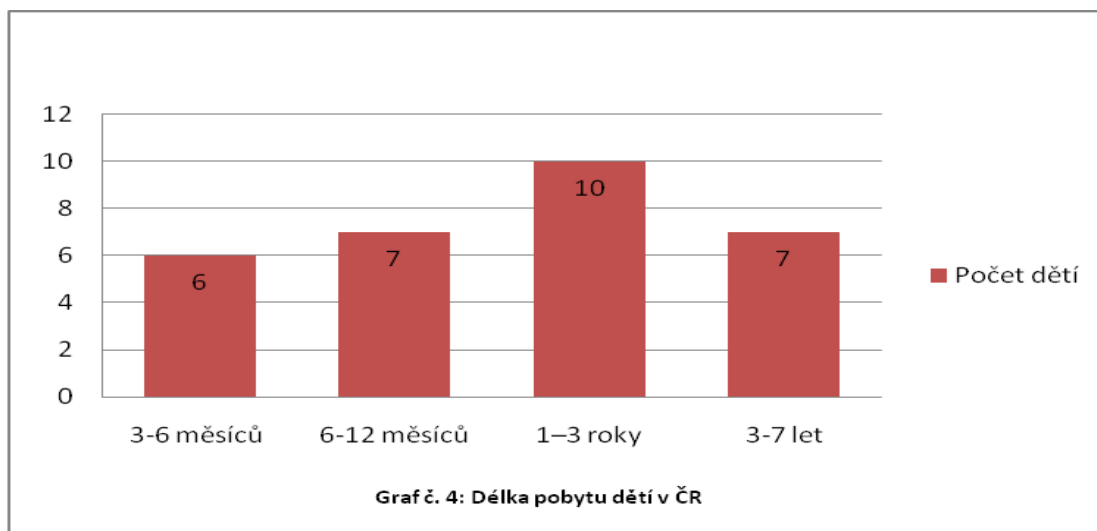
1) Věk dětí.

Věkové složení dotazovaných dětí z Ukrajinského gymnázia.

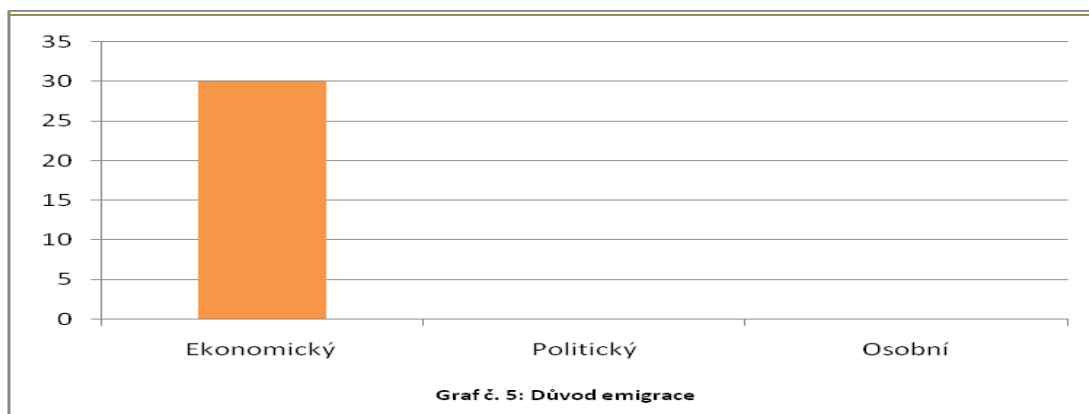
2) Délka pobytu.

Délka pobytu	Počet dětí
3-6 měsíců	6
6-12 měsíců	7
1-3 roky	10
3-7 let	7

Graf ukazuje, jak dlouho skupina dotazovaných dětí žije na území České republiky. Výšky grafu udávají délku pobytu. Čísla v grafu udávají počet dětí.

2) Důvod emigrace.

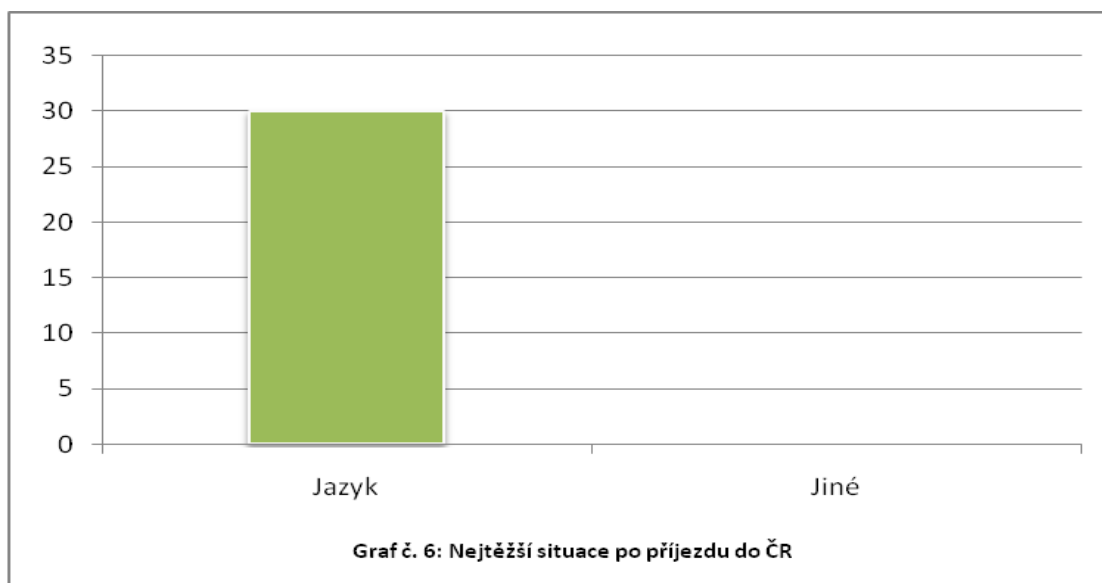

Graf znázorňuje, že důvod emigrace rodin dotazovaných dětí byla ve všech případech ekonomická.

4) Je v ČR část rodiny nebo celá.

Všechny dotázané děti jsou v ČR s rodiči a sourozenci. Prarodiče a další blízcí příbuzní zůstali na Ukrajině.

5) Nejtěžší situace po příjezdu do ČR.

Všechny děti shodně odpověděly, že největším problémem byla a je neznalost českého jazyka.

6) Navázání společenských vztahů.

Neznalost jazyka dětem ztěžuje navazování společenských vztahů s českými dětmi. Pouze pět z nich uvedlo, že má české kamarády. Zbytek zná jen své ukrajinské spolužáky.

7) Spokojenost/nespokojenost v ČR.

Děti jsou nespokojeny s xenofobním chováním Čechů, ale přesto se jim život ČR líbí. Starší žáci uvedli, že v ČR mají lepší perspektivu budoucnosti, jak ve vzdělání, tak v zaměstnání.

8) **Potřeba pomoci.**

Všechny děti se jednoznačně shodují, že potřebují výuku českého jazyka, která na této škole zcela chybí. Toto uvádějí i děti, které v České republice žijí již několik let.

9) **Vztah k návratu do původní vlasti.**

Z třiceti dětí pouhých pět touží po návratu na Ukrajinu, protože se jim stýská po kamarádech a prarodičích.

3) Děti z Ukrajinské sobotní školy

Ukrajinskou sobotní školu navštěvují děti, které v týdnu navštěvují školu českou. Mají daleko větší slovní zásobu a jsou celkově lépe integrované do majoritní společnosti. V sobotní škole se učí ukrajinský jazyk a historii. Vedení i učitelé jsou Ukrajinci.

Na výuku se schází 15 – 20 dětí. Deset z nich vyplnilo stejný dotazník jako děti z Ukrajinského gymnázia.

Věk dětí se pohybuje od 8 do 14 let. Nejkratší doba pobytu jsou dva roky. Důvody emigrace byly u všech rodin ekonomické. Všechny děti zde žijí s rodiči a svými sourozenci. Na začátku pobytu také měly problém s českým jazykem, ale tím, že navštěvují českou školu je jejich znalost jazyka na komunikativní úrovni a to jim pomáhá v navazování společenských styků. Tím, že jsou lépe integrované do českých dětských kolektivů, jsou v ČR spokojené. Přesto se nevyhnou běžným xenofobním situacím. Ale o návratu do své vlasti neuvažují.

➤ **Vyhodnocení dotazníků**

Všechny děti, které vyplňovaly dotazník jsou v České republice s jedním nebo oběma rodiči a sourozenci.

Z hodnocení dotazníků vyplynulo:

- 1) Dětem se stýská po prarodičích a kamarádech na Ukrajině.
- 2) 35 dětí ze 40 chce zůstat žít v České republice (není to sice statisticky významná skupina, ale vypovídá o vztahu dětí k ČR.

- 3) Nejvíce dětem chybí znalost českého jazyka.
- 4) Pomoc potřebují ve výuce českého jazyka – týká se dětí, které nenavštěvují českou školu.

2.4.4 Zhodnocení provedeného výzkumu

Použité výzkumné metody (rozhovor a dotazník) potvrdily to, co je podrobněji uvedeno v teoretické části diplomové práce, že děti, které jsou vytrženy ze svého prostředí a ocitají se v nové neznámé vlasti, prožívají velmi náročnou životní situaci a to i v případě, že se dostanou do lepších ekonomických podmínek. Prožívají pocit vykojení, trápí je, že nejsou součástí nových dětských kolektivů, stýská se jim po prarodičích a ostatních příbuzných, nerozumí nové řeči a těžkou situaci prožívají i v rodině.

V České republice je mnoho dětí, které přijely jen s jedním z rodičů (většinou s matkou), protože rodina se rozpadla už v původní vlasti. Ale i v případě, že je rodina funkční je její situace z počátku těžká, musí hledat práci, bydlení, umístit děti do školy atd. Dítě samozřejmě vnímá všechny problémy, prožívá stres a pocit nejistoty. Nicméně děti, které jsou s rodiči, jsou na tom psychicky lépe, než děti, jejichž rodiče odjeli pracovat do ciziny a děti zůstaly u příbuzných v původní vlasti.

Obě výzkumné metody shodně ukázaly, že pro děti migrantů z Ukrajiny (a určitě se tento problém týká i dětí přistěhovalců z jiných zemí), je největším problémem neznalost českého jazyka. Ta dětem brání zvládnout učení ve škole, komplikuje navázání vztahů s českými kamarády a zpomaluje integraci dětí do české společnosti.

Děti jsou příliš izolované v úzkém kruhu rodiny a národnostní menšiny. V majoritní společnosti se cítí nejisté. I v průběhu výzkumu se ukrajinské děti jevily v porovnání s českými dětmi méně sebejisté.

Těžké období prožívají ve věku, kdy by jejich život měl být radostný a bezstarostný a k tomu by jim pomohla znalost českého jazyka.

Ale důležité je, aby se český jazyk učily děti přistěhovalců pod odborných vedením, protože cizincům trvá dlouho než rozeznají, že se naučili místní hantýrku nikoliv spisovný nebo alespoň hovorový jazyk.

3. Pedagogická práce s dětmi přistěhovalců, která vede k pomoci

3.1 Adaptace

Důležitým faktorem integrace imigrantů je jejich vůle se adaptovat v novém prostředí. Je to jen jejich volba jaký způsob a jakou míru adaptace si zvolí.

A míra adaptace, ke které jsou děti přistěhovalců vedeni v rodině, ovlivňuje jejich přístup k výuce.

Úspěšnost pedagogické práce v pomoci k integraci dětem přistěhovalců závisí i na zvoleném stupni adaptace

„Adaptace imigrantů: přizpůsobování se příslušníků jedné skupiny k jiné nebo skupin navzájem.

Strategie Adaptace (J. W. Berry, 1997):

- A. imigrant udržuje vztahy s ostatními etnickými skupinami
- B. a zároveň si zachovává svou kulturní identitu

- Integrace – imigranti uznávají, že přijetí poznání hostitelské kultury je důležité, avšak současně si chtějí udržet svoji vlastní kulturu (A – ano, B – ano)
- Asimilace – imigranti usilují o co největší splynutí s obyvatelstvem hostitelské země. Svoji kulturu nepovažují za důležitou (A – ano, B – ne)
- Separace – imigranti nejsou v kontaktu s hostitelskou kulturou, jsou v separaci (A – ne, B – ano).
- Marginalizace – imigranti necítí potřebu kontaktu s dominantní kulturou, jsou v izolaci (A – ne, B – ne)²⁹

Volba míry adaptace a její průběh závisí jednak na blízkosti kultury původní a hostitelské země a na psychické síle daných jedinců a jejich schopnosti se adaptovat a jednak na imigrační politice dané země, na celkovém chování majoritní společnosti k přistěhovalcům. V různých zemích se imigrační politika liší.

---

²⁹ cit.: http://www.soze.cz/wp/wp-content/storage/clanek-integrace_imigrantu_do_vzdelavaciho_systemu.pdf, 2008, s. 1

Imigrační politika ve Francii preferuje asimilaci, kdy imigrantům je umožněno rychle dostat občanství a jsou jim zákonně poskytnuta práva stejně jako majoritní společnosti, splývají s domácí populací, ale ztrácí svou identitu a mateřský jazyk.

Státy Německo, Švýcarsko a Rakousko zvolily pro svou imigrační politiku model diskriminační, kdy imigrantům je umožněno se zařadit na pracovní trh, ale právními předpisy je jim zabráněno získat občanství, sociální péči atd. A tím jsou proti majoritní společnosti znevýhodněni. Diskriminační model imigrační politiky vnímá imigraci jako dočasný stav (v 70. letech byli turečtí imigranti v Německu přijati do pracovní sféry, ale od majoritní společnosti zůstali izolováni a doposud většina z nich neumí německý jazyk a nejsou do společnosti začleněni).

Kanada, Austrálie uznává kulturní a sociální různorodost národnostních menšin a podporuje jejich odlišnost od majoritní populace. Imigranti mají ve všech společenských oblastech stejná práva jako majoritní společnost. Tento model imigrační politiky se nazývá multikulturalismus.

Další zemí s multikulturní imigrační politikou je USA, kde postupným vývojem se z heterogenní společnosti stává homogenní.

Vzhledem k tomu, že v Evropě začíná vznikat konflikt mezi evropskými liberálními institucemi a náboženskými fundamentalistickými ideologiemi, přecházejí některé státy (Holandsko, Velká Británie) ve své imigrační politice od multikulturality k individuální občanské integraci. Sice doposud je multikulturalismus představován jako ideální model integrace přistěhovalců, ale začíná sílit tlak na omezení imigrace a tolerantního přístupu k národnostním menšinám (Holandsko).

3.2 Pomoc Evropské unie

Vzhledem k masivnímu přílivu přistěhovalců a jejich dětí do států Evropské unie jsou orgány EU nuceni řešit integraci dětí přistěhovalců do vzdělávacího systému ve státech unie. Především se snaží zajistit právními předpisy stejná práva na vzdělání pro děti přistěhovalců, jaké platí pro děti majoritní společnosti.

Rada Evropy prosazuje právo dětí přistěhovalců učit se jazyk nové vlasti i svůj mateřský jazyk a podporují multikulturní výchovu všech žáků (dětí cizinců i domácího obyvatelstva).

Cílem EU je vybudovat Evropu s konkurenceschopnou a dynamickou ekonomikou, která vytvoří kvalitní pracovní místa, bude mít větší míru sociální soudržnosti a bude schopna hospodářsky růst.

Evropa stárne a právě děti přistěhovalců budou zajišťovat její budoucnost. Proto je integrace přistěhovalců a jejich dětí prioritou evropské politiky.

Evropské právo zaručuje nezletilým, kteří jsou dětmi občanů třetích zemí dlouhodobě pobývajících na území členského státu EU, stejná práva v oblasti vzdělávání (i při pobírání stipendia), jaká mají příslušníci hostitelského státu. Členské státy ale mají právo podmínit vstup do vzdělávacího systému znalostí jazyka. Ale děti přistěhovalců, které na území EU nepobývají legálně, tak nemají právní nárok na vzdělání (v České republice jsou ale přijímány do škol).

Orgány EU sledují zejména tři referenční úrovně v oblasti vzdělávání, které jsou významné z hlediska integrace přistěhovalců.

1. Průměrný podíl mladých lidí v EU, kteří předčasně ukončují školní vzdělání, by do roku 2010 neměl přesáhnout 10%.
2. Alespoň 85% mladých lidí ve věku 22 let na území EU by mělo mít dokončené vyšší sekundární vzdělání.
3. Procento mladých lidí v EU, které ve čtení a psaní dosáhlo špatných výsledků, by se mělo do konce roku 2010 snížit alespoň o 20%.

Tyto tři úrovně by měly přimět státy Evropské unie, aby se snažily pomáhat dětem ve věku povinné školní docházky, a to zejména žákům-přistěhovalcům.

Orgány EU sledují politiku členských států v oblasti imigrace a integrace, jejich spolupráci a výměnu informací o integraci přistěhovalců. Pozornost je věnována především programům jazykové výuky a zapojením přistěhovalců do občanské společnosti a rovněž je sledována diskriminace přistěhovalců v oblasti vzdělávání a zaměstnání.

Součástí pozitivního přístupu k migrantům je umožnění výuky jejich mateřského jazyka a opatření pro co nejrychlejší zvládnutí majoritního jazyka.

V EU je základním kritériem pro zařazení do školy znalost vyučovacího jazyka. Pokud děti nemohou sledovat učební látku kvůli jazykové bariéře, jsou jim nabídnuty dvě možnosti výuky.

Model integrované výuky je zaveden v Irsku, Itálii a Skotsku. Děti migrantů jsou zařazovány do běžných tříd podle věku a pomoc s jazykovou bariérou je dětem poskytována během výuky nebo škola zajišťuje doučování.

Model oddělené výuky je zaveden v Německu. Pokud počet dětí přistěhovalců ve třídě přesáhne 20%, je pro ně vytvořena oddělená třída, ale v té nezůstávají déle než jeden rok.

V Rakousku jsou děti, které neumí německy, až dva roky neklasifikované i přesto mohou postupovat do dalších ročníků.

Ve Švédsku, které je hodnoceno jako vzorové v péči o děti imigrantů, mají děti cizinci možnost navštěvovat:

- běžnou třídu a navíc jednu až dvě hodiny týdně doučování švédštiny
- třídu, kde jsou vyučování ve svém mateřském jazyce
- smíšenou třídu (polovina žáků cizinci, polovina Švédové), třídu vedou dva učitelé, jeden učí švédsky a jeden v mateřském jazyce žáků cizinců
- přípravnou třídu pro děti, které jsou ve Švédsku krátce

Ve Švédsku mají žáci - cizinci právo na doučování švédštiny pokud, je žáků cizinců aspoň pět.

Ve švédských školách se učí celkem 120 jazyky. Švédský model má propracovaný systém vzdělávání učitelů na výuku švédštiny jako druhého jazyka a vzdělává učitelé i v jazycích minorit.

3.3 Cesty integrace dětí přistěhovalců do vzdělávacího systému v ČR

V České republice Odbory školství krajských úřadů by podle školského zákona (561/2004 Sb.) měly ve spolupráci se zřizovatelem školy zajistit:

1. Bezplatnou přípravu dětí přistěhovalců pro začlenění do školy. Součástí této přípravy má být i výuka českého jazyka.
2. Ve spolupráci se zemí původu žáka, má zajistit podporu výuku mateřského jazyka a kultury jeho původní vlasti. Výuka má být koordinována s běžnou výukou v základní škole.

Podle školského zákona je tato pomoc poskytována dětem přistěhovalců se státní příslušností jiného členského státu Evropské unie. Děti přistěhovalců z tzv. třetích zemí ze zákona nemají na tuto pomoc nárok. V České republice jsou do škol přijímány i děti cizinců s nelegálním pobytem.

Děti přistěhovalců v ČR se mohou na školní docházku připravit buď v kurzech českého jazyka v místě svého bydliště, v jazykových kurzech nebo jazykových školách, ale to bývá pro děti přistěhovalců finančně nedostupné.

V rámci škol mohou děti přistěhovalců navštěvovat vyrovnávací třídu, pokud zvládnou jazyk, jsou přeřazeny do běžné třídy. Ale pokud je dětí málo, zpravidla chybí finanční prostředky na vyrovnávací třídu. A děti jsou zařazeny přímo do třídy s českými dětmi.

Ze zákona jsou také zřizovány přípravné třídy pro děti přistěhovalců, které nastupují do první třídy.

Školám v ČR chybí metodiky pro práci s dětmi přistěhovalců a mívají problémy s komunikací s rodiči-přistěhovalci.

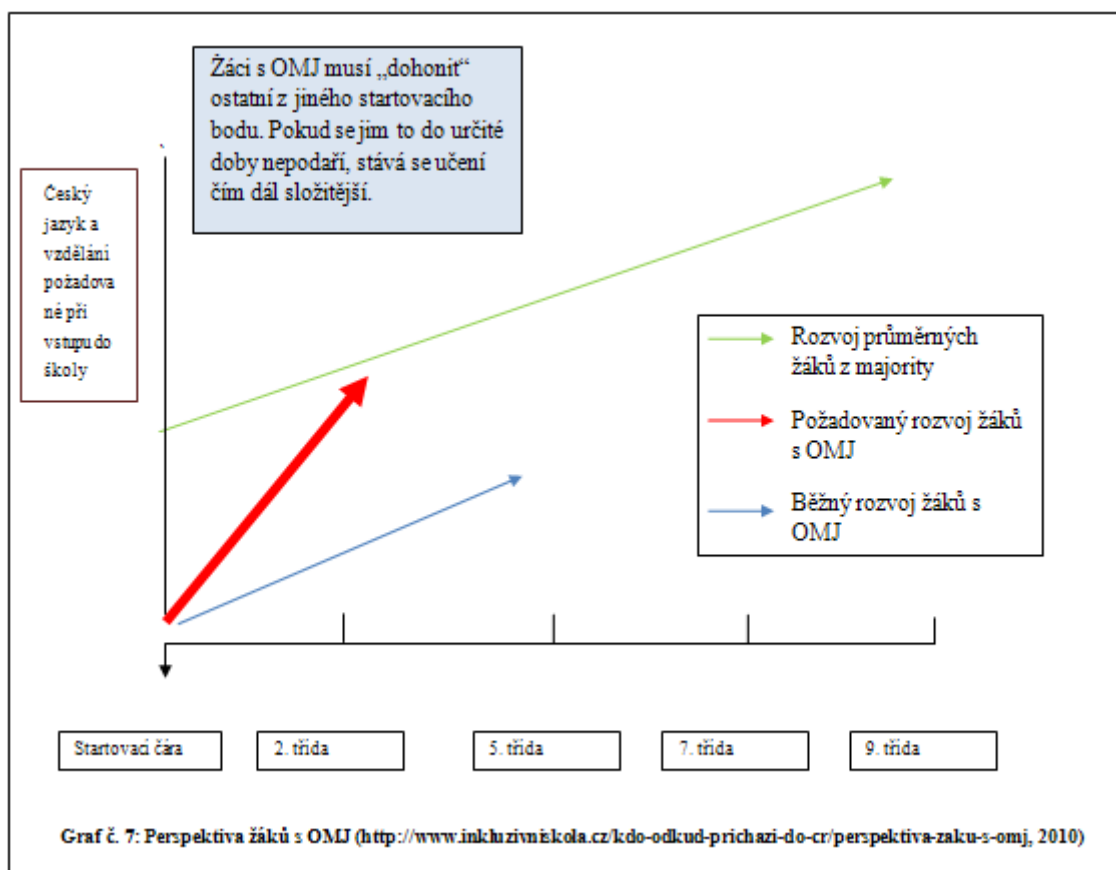
V procesu integrace dětí má pedagogika prioritní postavení, ale situace je těžká jak pro pedagogy, tak pro děti. Děti imigrantů mohou mít velké mezery ve vzdělání, některé předměty nemusí vůbec znát, některé nechodily do školy vůbec nebo prošly vzdělávacím systémem, který je odlišný atd.

Jsou různorodou skupinou jak stupněm vzdělání, tak stupněm psychického vývoje. Děti mohly prožít emocionální traumata v původní vlasti a v nové vlasti opět prožívají oni i jejich rodiče emocionální traumata (kulturní šok). Rodina může mít ekonomické problémy. Pokud děti nastupují do školy v nové vlasti v průběhu roku, je to pro ně další problém s integrací, jsou omezeny neznalostí jazyka, mohou se dostat do izolace nebo zažívat šikanu.

Pro pedagogy jsou důležitými kritérii pro práci s těmito dětmi:

- odlišnost jejich mateřského jazyka
- znalost českého jazyka
- věk, kdy přichází do ČR
- délka pobytu v ČR
- úspěšnost dětí v předchozí školní docházce

Z pedagogického hlediska jsou žáci – cizinci označováni OMJ.³⁰

„Diagram ukazuje, že žáci s OMJ čelí při výuce mnohem větší zátěži než jejich spolužáci. Jejich startovací čára je díky neznalosti jazyka mnohem níže, a proto jsou jejich šance na úspěšné vzdělávání ohroženy. Potřebují včasnou a soustavnou podporu při výuce

³⁰ Žáci s odlišným mateřským jazykem

češtiny jako cizího jazyka a zároveň v ostatních předmětech, aby se jejich šance vyrovnaly.³¹

Děti s OMJ mají:

- radikálně odlišnou startovací čáru než ostatní děti
- musí se učit nový jazyk
- učit se učivo prostřednictvím nového jazyka
- získat odpovídající sociální dovednosti
- přizpůsobit nový jazyk, kulturu a očekávání již existujícím, kterým se naučily doma

Z toho vyplývá, že děti s OMJ mají odlišnou a těžší situaci než děti majority.

Pro pedagoga je ovšem situace také těžká. Pokud chce úspěšně pracovat s dětmi s OMJ musí vycházet z perspektivy (vyhlídky) těchto žáků. Ale ve třídě musí zajistit i vzdělávací potřeby ostatních žáků a nemůže svou práci přizpůsobovat jen žákům s OMJ. Nejdůležitější je, co nejdříve naučit děti s OMJ český jazyk a naučit je uplatnit tuto znalost při zvládnutí učiva.

To je ovlivněno mnoha faktory:³²

- věk, ve kterém přišly do české školy
- jejich předchozí zkušenosti s výukou a gramotnost v mateřském jazyce
- jejich znalosti, dovednosti a schopnosti porozumět jazykům a učivu
- očekávání rodiny a komunity
- porozumění vzdělávacímu systému (žáka i rodiny)
- struktura a možnosti podpory učení a jazykového rozvoje doma i ve škole

Při plánování výuky musí pedagog brát zřetel na individualitu žáků s OMJ, nejsou homogenní skupinou:

- jsou narozeni v ČR
- mají malou nebo žádnou znalost českého jazyka
- nemají zkušenost s psaním v mateřském jazyce

---

³¹ cit.: <http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-odkud-prichazi-do-cr/perspektiva-zaku-s-omj>, 2010

³² volně podle: <http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-odkud-prichazi-do-cr/perspektiva-zaku-s-omj>, 2010

- jsou narozeni v ČR
- mají malou nebo žádnou znalost českého jazyka
- mají zkušenost s psaním v mateřském jazyce

- přijíždějí do ČR ve věku 6-15 let
- neznají český jazyk a mateřský jazyk, eventuelně další cizí jazyk znají úměrně věku

- přijíždějí do ČR ve věku 6-15 let
- neznají český jazyk a jsou negramotní nebo málo gramotní v mateřském jazyce, protože jejich vzdělání bylo přerušeno
- v důsledku migrace, kdy došlo k zásadním, sociálním a ekonomickým změnám, prožívají emocionální a psychický stres

Žáci s OMJ na českých školách mohou mít:

- různorodý, kulturní, sociální a ekonomický původ
- různé úrovně a druhy vzdělání
- odlišná očekávání od výuky a vzdělání
- přerušené nebo žádné formální vzdělání
- odlišné předchozí zkušenosti s českým jazykem a jeho používáním

mohou být:

- narozeni v ČR, přijet před začátkem nebo v průběhu školní docházky
- izolováni, uprchlíci nebo pobývat v komunitě lidí s odlišným jazykem, kulturou a etnickým původem
- mohou zažívat rasismus, emocionální a psychický stres

mohou (nemusí):

- znát více než jeden jazykový systém
- umět psát v jednom i více jazycích
- mluvit a číst nebo psát různými jazyky v různém kontextu
- mít malou nebo žádnou znalost latinky

- mít ke svému mateřskému jazyku pozitivní, negativní, sebejistý nebo přecitlivělý vztah
- dávat si současné i předchozí učivo do souvislostí

Žáci s OMJ by měli používat český jazyk:

- k sociální komunikaci
- k vytváření vztahů
- k pochopení systémů a procedur (včetně společenských pravidel a školních pravidel)
- utváření a chápání pojmosloví
- ke konstruování a vysvětlování myšlenek
- k dávání do souvislosti
- k přístupu k dalšímu učivu
- k zprostředkování významu

A to vše vyžaduje podporu učitelů, spolužáků a širšího prostředí školy.

Pedagogická práce s žáky s OMJ se nemůže orientovat jen na učivo jednotlivých vzdělávacích oblastí, protože jazyková bariéra jim brání pochopit a pojmout učivo v celkovém rozsahu. Takže prvním cílem vzdělávání žáků s OMJ je odstranění jazykové bariéry. Teprve potom mohou rozvíjet svoje kompetence k učení, řešení problémů, kompetence komunikativní, sociální, personální, občanské a pracovní. Zvládnutí českého jazyka je nejdůležitějším faktorem k odstranění psychické bariéry k cizímu prostředí a otevření cesty k postupnému získání pocitu sounáležitosti s novým prostředím.

Pedagogové jsou pro děti přistěhovalců důležitým opěrným bodem v novém cizím prostředí. Mají obrovskou zodpovědnost, protože ve vzdělávacím procesu jednak vyučují a jednak vychovávají. Seznamují děti a často i jejich rodiče s odlišnostmi života v nové kultuře a významně ovlivňují jejich integraci. V současné době je podporovanou metodou výchovy v zemích různého etnického složení multikulturní výchova.

3.4 Multikulturní výchova

Multikulturní výchova je výchova k toleranci a respektování cizích kultur.

V dějinách lidstva docházelo k neustálým konfliktům, nejčastěji mezi národnostními a náboženskými skupinami. Národnost a náboženství byly nejčastěji využívány k zfanatizování davu a k vyvolání menších nebo větších konfliktů, někdy hrůzných válek, genocid apod.

Zdálo by se, že v současné době lidé už nepodléhají těmto ideologiím. Ale neustále probíhající konflikty (např. Palestina – Izrael, světový terorismus) ukazují, že problém je hluboko zakořeněn v myšlení lidí.

Vzhledem k tomu, že v mnoha zemích, které byly do poslední dekády minulého století jednonárodnostním státem, došlo k velkému přílivu přistěhovalců různých etnik, musí imigrační politika těchto států řešit problém jejich vzájemného soužití.

Řešení vidí v multikulturní výchově, která jak uvádí Průcha, má dvě základní koncepce:

„Koncepce (A): Multikulturní výchova je proces, jehož prostřednictvím si jednotlivci mají vytvářet dispozice k pozitivnímu vnímání a hodnocení kulturních systémů odlišných od jejich vlastní kultury a na tomto základě mají regulovat své chování k příslušníkům jiných kultur.

Koncepce (B): Multikulturní výchova je konkrétní vzdělávací program, který zabezpečuje žákům z etnických, rasových, náboženských a jiných minorit takové učební prostředí a takové vzdělávací obsahy, jež jsou přizpůsobeny specifickým jazykovým, kulturním a jiným potřebám těchto žáků.“³³

K podpoře multikulturní výchovy se připojily mnohé mezinárodní organizace – UNESCO, Rada Evropy, Evropská unie atd. Vznikají organizace (např. International Association for Intercultural Education), které pořádají konference a pracovní setkání na téma multikulturní výchovy a vydávají časopisy s multikulturní tematikou.

Otázku multikulturní výchovy řeší i Česká republika, protože i zde se objevily etnické konflikty. Pro vzájemné poznávání různých etnik je jednou až dvakrát ročně pořádán multikulturní den, kde se podávají gastronomické speciality z různých zemí (vaří

---

³³ cit.: Průcha, 2000, s. 167

přímo příslušníci národnostních menšin) a pro děti jsou pořádány soutěže a také si mohou vyzkoušet výrobu drobných předmětů pro dané etnikum.³⁴

V pasáži paláce Lucerna se jednou ročně koná soutěž různých národnostních sdružení o nejlepší polévku daného etnika.

Obě akce jsou pořádány sdružením Multikulturní centrum Praha. Probíhají v přátelském duchu, ale skutečný vzájemný vztah se nedá odhadnout.

Eliminovat vzájemnou xenofobii a někdy pocit nadřazenosti k jiné kultuře a naučit příslušníky různých kultur vzájemnému respektu a toleranci, může jen výchova. V tomto směru stojí před pedagogikou těžký úkol.

Literatura uvádí, že předsudky k jiným etnikům mají už pětileté děti. Mladí lidé, kteří se pozitivně staví k imigrantům, nejsou ochotni cokoliv z jejich kultury přijmout. V praxi si udržují odstup.

Problém pro multikulturní výchovu je i nedostatek učebnic, které by dokázaly objektivně informovat o vlastní kultuře i o kulturách cizích. Velké státy zdůrazňují svou důležitost ve světě (USA) a svoje negativní kroky omlouvají svými právy (Rusko – expanze na Kavkaz).

Jak velký je problém multikulturní výchovy dokazuje právě i to, že i učebnice, které mají sloužit k multikulturní výchově, nejsou napsány objektivně.

---

³⁴ viz. příloha B

4. Vliv náročných životních situací na vývoj a budoucí život dětí přistěhovalců

Tato závěrečná kapitola by se spíše měla jmenovat „Naše budoucnost s přistěhovalci“.

O vlivu životních situací a zvláště náročných životních situací na výchovu dítěte a vývoj jeho osobnosti pojednávají předchozí kapitoly diplomové práce.

V práci je také zdůrazněno, že budoucnost dětí majoritní společnosti i dětí přistěhovalců bude ovlivněna tím, jaké osobnosti z dětí vyrostou.

Vyspělé státy vidí ideální model integrace v multikulturní společnosti a tomuto přístupu odpovídají i programy výchovy všech žáků (z majoritní společnosti i žáků z národnostních menšin).

Multikulturní výchova se zdá z hlediska lidské etiky velmi vznešená. Hlásá respektování různorodosti kultur a vzájemnou toleranci. Zdá se být ideální, protože nikdo z nás nemůže ovlivnit místo a kulturu, ve které spatří světlo světa a je tedy spravedlivé respektovat rovnost všech lidí ve všech oblastech života. I s ohledem na to, že každá kultura něco životu na zemi přináší a různorodost kultur tvoří život na zemi pestrý a zajímavý.

Ale dějiny lidstva bohužel ukazují, že národy (tedy příslušníci jednotlivých kultur) ne vždy respektovaly jiné kultury. Naopak snažily se vnutit svoji kulturu třeba násilím.

V současné době příliv přistěhovalců mění etnické složení obyvatelstva mnoha zemí a přináší tam svoji kulturu.

Aby se lidé vůbec naučili vzájemnému respektu, musí k tomu být vychovávání od malička. V tomto směru má prioritní úlohu pedagogika. Ale otázkou zůstává, kolik generací je třeba vychovat a jestli se to vůbec podaří.

Lidé, kteří jsou z vlasti vyhnáni přírodní katastrofou, válkou nebo politickým pronásledováním a útekem si zachraňují holý život, jsou charakterově různí. Jsou mezi nimi jedinci mírní i energičtí a většina z nich by na emigraci nikdy nemyslela. Tito lidé byli těžkou situací donuceni k emigraci a nabídnutou pomoc hostitelské země přijímají s vděkem.

Ale přistěhovalci, kteří hledají novou zemi pro život jen z důvodů ekonomických, jsou většinou lidé průbojnější, dravější a odvážnější. Po překonání počátečních potíží

zpravidla jejich požadavky rostou. Pomoc hostitelské země se jim zdá často nedostatečná, dovolávají se svých práv u mezinárodních organizací, organizují protestní akce atd.

Snaží se prosadit prvky své kultury do kultury majoritní a pokud ta to odmítá, cítí se diskriminováni. Pro hostitelskou zemi pak vznikají velké problémy, když přijme příslušníky různých etnických skupin a každá skupina prosazuje své požadavky.

Pocit sounáležitosti s původní vlastí cítí první generace imigrantů zpravidla po celý život (a to zejména v případě, že se v novém životě něco nedaří). Ale to neznamena, že si lze v hostitelské zemi vybudovat svou původní vlast.

V multikulturální společnosti (a pohyb obyvatelstva na zemi nasvědčuje, že skladba obyvatelstva většiny zemí bude v budoucnosti multikulturální) musí být vytvořena a respektována pravidla soužití různých etnik, aby nedocházelo ke konfliktům. Ale vytvořit tato pravidla a mechanismy kontroly jejich dodržování je běh na dlouho trať.

Je třeba ještě jednou zdůraznit, že právě pedagogika cílenou výchovou může formovat myšlení a chování dětí k životu v multikulturální společnosti.

Závěr

Cíl diplomové práce byl splněn. V kapitole o cestách integrace dětí přistěhovalců, které vedou k pomoci, je popsáno, jak v České republice probíhá integrace dětí migrantů.

Terénní výzkum, formou rozhovorů a dotazníků ukázal, že i když děti někdy musí čelit xenofobii v české společnosti, mají k České republice pozitivní vztah. A starší děti vidí v České republice větší perspektivu svého dalšího vzdělávání a případně budoucího zaměstnání.

A nejdůležitějším výstupem mé práce je, že zjištěné informace jsou již v současné době použity k tvorbě projektu, kterým má být zajištěna výuka českého jazyka na Ukrajinském gymnáziu v Praze, kde byl prováděn terénní výzkum. Pokud se vše podaří (hlavně zajištění finančních prostředků na Magistrátu hl. m. Prahy), měla by výuka začít v příštím školním roce.

Bibliografie

Publikace

BALÁŽOVÁ, J., ONDOVÁ, S. *Menšiny mezi námi. Pohled dětí a náctiletých na toto téma*. Praha: Romea, 2005. ISBN neuvedeno

BALVÍN, J. *Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl.m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2005. ISBN 80-902972-8-9

BALVÍN, J. *The Koncept of the policy of the City of Pratur in relation to national minorities*. Praha: Komise Rady hl.m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003. ISBN 80-902972-4-2

BALVÍN, J. *Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl.m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9

BALVÍN, J., VURST, V. *Psychosociální pomoc v situacích mimořádných událostí*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy, 2004. ISBN neuvedeno

BEDNÁŘOVÁ, T. *Sofija Rusová, významná veřejná činitelka, ukrajinská nositelka osvěty, pedagožka, literární vědkyně*. Praha: Ukrajinské vysoké školy pedagogické M. Drahoňanová, 2001. ISBN neuvedeno

BITTNEROVÁ, D., MORAVCOVÁ, M. *Etnické komunity v kulturním kontextu*. Praha: Ermat, 2008. ISBN 80-87178-01-0

BOBYSUDOVÁ, L., PIKALOVÁ HERNANDEZOVÁ J. *Cizinec a vzdělávání v České republice*. Praha: Organizace pro pomoc uprchlíkům, 2005. ISBN neuvedeno

COLOROSOVÁ, B. *Krizová situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008. ISBN 80-249-1027-7

ČÁP, J., DYTRYCH, Z. *Utváření osobnosti v náročných životních situacích*. Praha: SPN, 1968. ISBN neuvedeno

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Cizinci v České republice*. Praha: Scientia, 2004. ISBN 80-250-0858-4

DAHLKE, R. *Životní krize jako vývojová šance*. Praha: Aquamarin, 2001. ISBN 80-86259-02-1

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5

HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1993. ISBN 80-9015 49-0-5

HAUSEROVÁ - SCHONEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-105-3

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 80-7367-327-7

HOLÁ, B. *Život cizinců v ČR*. Praha: Český statistický úřad, 2007. ISBN 80-250-1548-3

HUDDLESTON, T., NIESSEN, J. *Migrant Integration Policy. Index III*. Brusel: British Council, 2011. ISBN neuvedeno

HUMNYCKÁ, N., KALYNEC, I. *Dity emigrantiv pro sebe I*. Lvov: Artos, 2008. ISBN neuvedeno

HUMNYCKÁ, N., KALYNEC, I. *Dity emigrantiv pro sebe II*. Lvov: Artos, 2009. ISBN neuvedeno

KOLEKTIV AUTORŮ. *Praha osobnosti národnostních menšin*. Praha: Komise Rady hl.m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2000. ISBN 80-902972-0-X

KOLEKTIV AUTORŮ. *Výroční zpráva za rok 2009*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2009. ISBN neuvedeno

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et al. *Člověk-prostředí-výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2

KROUPOVÁ, A. *Vzdělávání k toleranci v multikulturním prostředí střední Evropy*. Praha: EIS SVLP UK, 2006. ISBN 80-903623-1-1

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-853-8

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002 ISBN 80-247-0332-7

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2002. ISBN 80-247-0332-7

MIKŠÍK, O. *Psychika osobnosti v období závažných životních a společenských změn*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 80-246-1600-1

MIKŠÍK, O. *Psychologická charakteristika osobnosti*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0240-7

MILLEROVÁ, A. *Dětství je drama*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-090-9

MUFSONOVÁ, S., KRANZOVÁ, R. *O týrání a zneužívání*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-194-8

MULTIKULTURNÍ CENTRUM PRAHA. *Antidiskriminační vzdělávání a veřejná správa v ČR*. Praha: MKC Praha, 2006. ISBN 80-239-7825-X

MURPHYOVÁ-WITTOVÁ, M., STAMEROVÁ-BRANDTOVÁ, P. *Připravte své dítě do života: co byste měli dát svému dítěti na cestu životem*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. ISBN 80-247-2082-1

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0525-0

NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha: Academie, 1998. ISBN 80-200-1290-7

NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-86131-31-9

ODDĚLENÍ PRACOVNÍK SIL, MIGRACE A ROVNÝCH PŘÍLEŽITOSTÍ. *Cizinci v České republice*. Praha: Český statistický úřad, 2010. ISBN 80-250-2039-5

PALOUŠ, R. *Čas výchovy*. Řím: Křesťanská akademie, 1987. ISBN neuvedeno

PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium servis, 1995. ISBN 80-85498-27-8

PELIKÁN, J. *Výchova pro život*. Praha: ISV, 2004. ISBN 80-86642-31-3

PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 80-7184-569-0

POSPÍŠIL, M., SULITKA, A. *National Minority Policy of the Czech Republic*. Praha: Office of the Government of the Czech Republic. Secretariat of the Council for Council for National Minorities of the Government of the Czech Republic, 2003. ISBN 80-86734-07-2

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky. Úvod do studia oboru*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4

RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (eds.) *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Slon, 2009. ISBN 80-7419-023-0

SCHNEIDER, J., W. *O smyslu a důležitosti životních krizí: psycholog k problémům moderního života*. Hranice: Fabula, 2005. ISBN 80-86600-27-0

ŠPATÉNKOVÁ, N. a kolektiv. *Krize: Psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada publishing, 2004. ISBN 80-247-0888-4

VACULÍK, J. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha: Libri, 2009. ISBN 80-7277-397-8

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I., Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8

ZILYNSKYJ, B. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě. Stručný nástin dějin*. Volyň: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2002. ISBN 80-903164-1-7

Webové stránky

Inkluzivní škola [online]. 2009 [cit. 2009-12-12]. www.inkluzivniskola.cz. Dostupné z WWW: <www.inkluzivniskola.cz>.

Integrace imigrantů do vzdělávacího systému (Ministerstvo vnitra ČR, EIF) [online]. 2008 [cit. 2008-01-17]. www.soze.cz. Dostupné z WWW: <www.soze.cz>.

Stres u dětí [online]. 2009 [cit. 2009-10-17]. www.stripky.cz. Dostupné z WWW: <www.stripky.cz>.

Centrum pro mladé migranty [online]. 2010 [cit. 2010-neuvedeno]. www.meta-os.cz. Dostupné z WWW: <www.meta-os.cz>.

Prevention of child maltreatment [online] 2011 [cit. 2011-neuvedeno]. www.who.int. Dostupné z WWW: <www.who.int>.

Fond ohrožených dětí [online]. 2010 [cit. 2010-neuvedeno]. www.fod.cz. Dostupné z WWW: <www.fod.cz>.

Seznam příloh

Příloha A

Dotazník

Příloha B

MIPEX – British Council projekt

Příloha C

Společenské akce dětí přistěhovalců

Příloha A

Dotazník

Ahoj děti,

vytvořila jsem tento dotazník, protože by mě zajímalo, co a jak se vám líbí nebo nelíbí v České republice. Veškeré údaje budou použity pouze v mé diplomové práci, která se týká náročných životních situací dětí přistěhovalců.

Otázky si pozorně přečtěte a pokuste se na ně pravdivě odpovědět. Nebojte se, dotazník nemusíte podepisovat.

Moc vám děkuji za spolupráci.

Veronika Kyselová

1) Kolik je ti let?

.....

2) Jak dlouho už jsi v České republice?

.....

3) Žiješ tu s rodiči i sourozenci? Nebo někdo z tvých blízkých příbuzných zůstal na Ukrajině?

.....
.....
.....

4) Co pro tebe bylo nejtěžší, když jsi se přistěhoval/a do České republiky?

.....
.....
.....
.....
.....

5) Máš tu nové české kamarády?

.....

6) Co se ti v České republice nejvíce líbí?

.....
.....
.....
.....
.....

7) Co se ti naopak v České republice nelíbí a chtěl/a bys to změnit?

.....
.....
.....
.....
.....

8) Máš pocit, že v něčem potřebuješ pomoci? V čem?

.....
.....
.....
.....
.....

9) Chceš zůstat žít v České republice nebo se vrátit na Ukrajinu? Proč?

.....
.....
.....
.....
.....

Příloha B

Společenské akce dětí přistěhovalců

Multikulturní den – pořadatel Multikulturní centrum Praha

Taneční soubor „Džerelo“ (Pramen) – Dům národnostních menšin

Taneční soubor „Džerelo“ (Pramen) – Dům národnostních menšin

Taneční soubor „Džerelo“ (Pramen) – Dům národnostních menšin

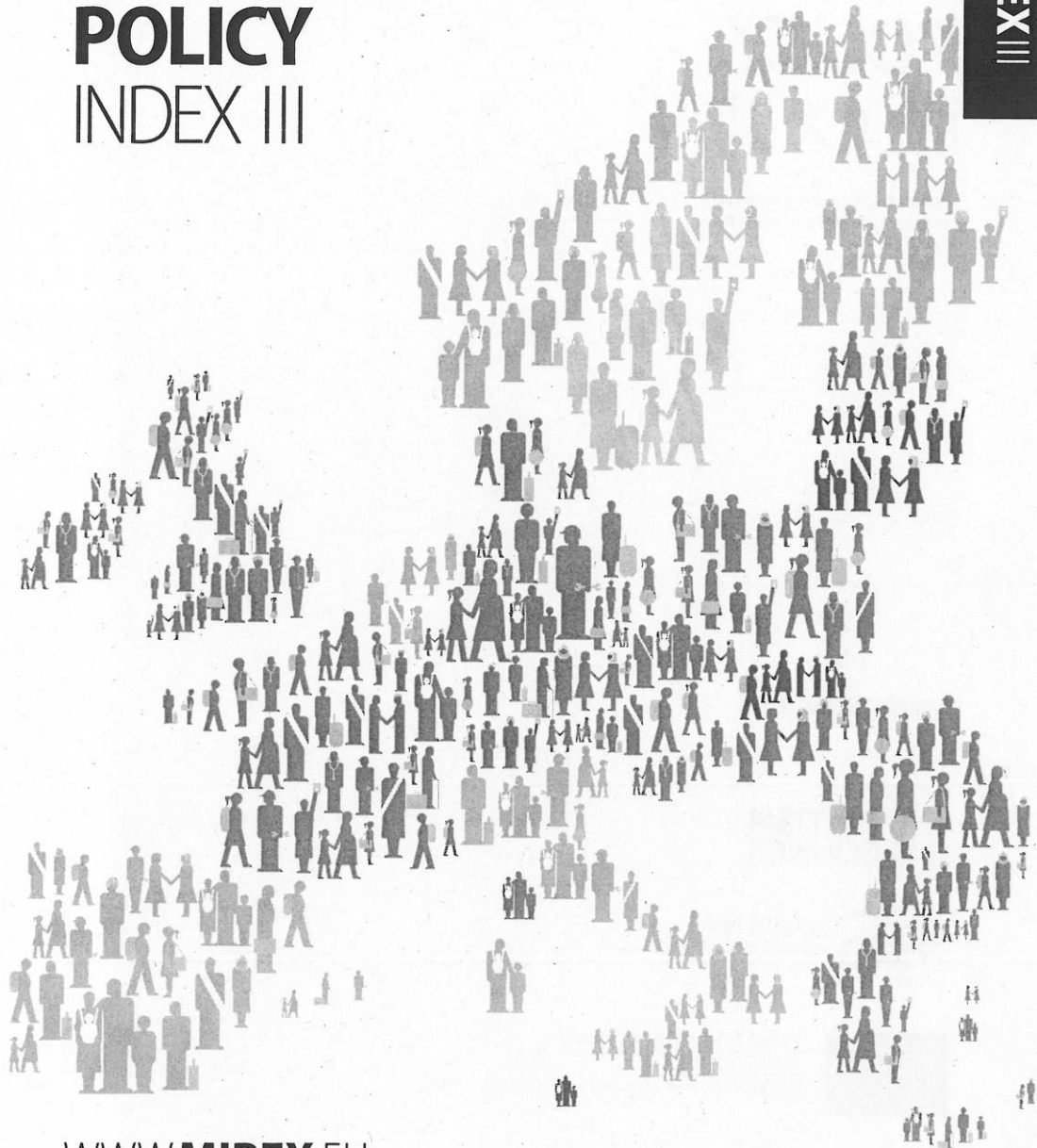
Mikulášská besídka – Sobotní ukrajinská škola

První školní den – Sobotní ukrajinská škola

MIGRANT INTEGRATION POLICY INDEX III

MIPEX
III

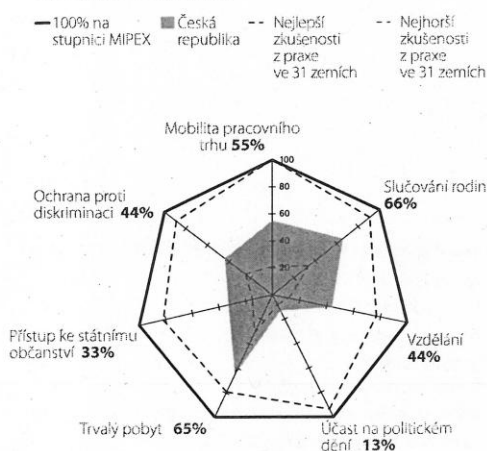

WWW.MIPEX.EU

ČESKÁ REPUBLIKA

WWW.MIPEX.EU/CZECH-REPUBLIC

PŘEHLED VÝSLEDKŮ

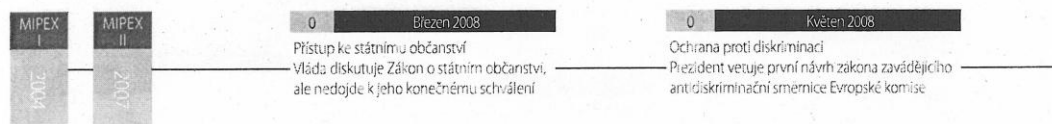
CELKOVÝ POHLED

I přes ekonomickou krizi Česká republika zůstává důležitou přistěhovaleckou zemí. Obyvatelé ze zemí mimo Evropskou unii, často mladí a zaměstnaní na částečný úvazek v odvětvích nejvíce zasažených krizí, jsou touto situací neúměrně zatíženi. Nezaměstnanost vzrostla a počet nových přistěhovalců klesl. Programy dobrovolného návratu vykázaly nízkou efektivitu, protože většina přistěhovalců si přeje zůstat. Přistěhovalci žijí v horších podmínkách než ve svých domovských zemích, ale kvůli nákladům spojeným s migrací a svým očekáváním doufají ve zlepšení.

Migranti mají v podstatě stále stejné příležitosti k integraci. Přístup na trh práce je obecně lepší než ve většině středoevropských zemí. Na rozdíl od dalších nových přistěhovaleckých zemí nedošlo ke zlepšení politických práv ani přístupu k českému občanství. Deklarovaná politika slučování rodin se nezměnila, i když postupy ponechané na volném uvážení úřadů skýtají určité možnosti. Nový jazykový test pro žadatele o trvalý pobyt výsledné skóre snížil, protože jeho cílem je povzbudit žadatele ve snaze uspět.

Česká integrační politika na stupnici MIPEX posílila o čtyři body díky Antidiskriminačnímu zákonu z roku 2009, čímž země předstihla Estonsko, Litvu a Švýcarsko. V zákonu uvedené minimální standardy EU zlepšují vymahatelnost práva pro oběti bez ohledu na jejich státní příslušnost či původ a usnadňují všem obyvatelům plně se zapojit do společnosti.

VÝVOJ INTEGRAČNÍ POLITIKY V ČASE

WWW.MIPEX.EU/
CZECH-REPUBLIC

ČESKÁ
REPUBLIKA

ZMĚNY VÝSLEDKŮ (%)

	MIPEX III	MIPEX II
MOBILITA TRHU PRÁCE	55	65
SLUČOVÁNÍ RODIN	66	60
ÚČAST NA POLITICKÉM DĚNÍ	13	13
TRVALÝ POBYT	65	65
PŘÍSTUP KE STÁTNÍMU OBČANSTVÍ	33	31
OCHRANA PROTI DISKRIMINACI	44	30
CELKEM (KROMĚ VZDĚLÁNÍ)	46	42

77: Eurostat
78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86: ibid
87: Urban Audit
88: Eurostat
89, 90, 91, 92: ibid

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ ZJIŠTĚNÍ

- Země jako poslední zavádí antidiskriminační směrnice EU, významný pokrok ve státní legislativě, stále pod evropským průměrem.
- Veřejný ochránce práv (ombudsman) ustaven jako orgán prosazující právo na rovné zacházení.
- Státní politika rovného zacházení stále slabá; je potřebná větší podpora zavádění legislativy.
- Dobrý základní přístup na trh práce i přístup ke slučování rodin, podobně jako v dalších nových cílových zemích pracovní migrace.
- Příznivé legislativní předpoklady, vysoký stupeň postupů ponechaných na volném uvážení úřadů, což je problém celé střední Evropy.
- Neúčinné „reciproční“ volební právo, politické svobody stále ještě omezené.
- Česká republika zaostává za dalšími novými přistěhovaleckými zeměmi v otázce dvojího občanství a nároku na státní příslušnost vznikajícím při narození.
- Školy jsou na děti přistěhovalců připraveny lépe než ve většině zemí v regionu; přístup k nim je ovšem stále problematický.
- Nový základní jazykový test jako předpoklad trvalého pobytu: uspějí žadatelé v testu?

HARMONIZOVANÁ MEZINÁRODNÍ MIGRAČNÍ STATISTIKA

Migrační saldo (2009) ⁷⁷	+28,000
Migrační proud občanů třetích zemí (OTZ) (2008) ⁷⁸	58,509
Nejvíce zastoupené třetí země původu (2008) ⁷⁹	Ukrajina, Vietnam, Rusko
Populace OTZ (2009) ⁸⁰	261,727
Podíl OTZ na celkové populaci (2009) ⁸¹	2.50%
Podíl lidí narozených v zahraničí na celkové populaci (2009) ⁸²	3.90%
Povolení za účelem sloučení rodiny (2009) ⁸³	9,281
Pracovní povolení (2009) ⁸⁴	11,312
Povolení za účelem studia (2009) ⁸⁵	4,139
Povolení udělená z humanitárních důvodů (2009) ⁸⁶	2,292
Města s největší populací OTZ (2001) ⁸⁷	Praha 2.08%, Ústí nad Labem 1.23%, Plzeň 0.85%
Zaměstnanost OTZ (2009, změna od 2006) ⁸⁸	66.90% -0.1%
Celostátní zaměstnanost (2009, změna od 2006) ⁸⁹	65.40% +0.1%
Nezaměstnanost OTZ (2009, změna od 2006) ⁹⁰	6.80% -0.8%
Celostátní nezaměstnanost (2009, změna od 2006) ⁹¹	6.70% -0.5%
Obdržena státní občanství (2009, změna od 2006) ⁹²	1,200 -1,426

0 Leden 2009
Mobilita trhu práce
System zelených karet
usnadňuje pracovní migraci

-2 Leden 2009
Trvalý pobyt – podmínky
Nařízení 538 – jazykové
testy nabývaly účinnosti

Ochrana proti diskriminaci
Začal platit
Antidiskriminační zákon (č.
198/2009 Sb.)
– zlepšení ve všech
parametrech

+24 Červen 2009

MIPEX
III
2010

ČESKÁ REPUBLIKA

WWW.MIPEX.EU/CZECH-REPUBLIC

Rovnost pracovních příležitostí v praxi

Ekonomická krize výsledky MIPEX v oblasti mobility pracovního trhu nijak neovlivnila. Zároveň se objevily pokusy kontrolovat dříve neregulované pracovní agentury — především co se týká způsobu, jakým rekrutují pracovní migranty a jak s nimi zacházejí. Došlo již i k odebrání oprávnění kvůli porušení podmínek. Ozývají se hlasy volající po tom, aby kromě kontroly došlo i na důkladnější a trvalou ochranu. Cílená

opatření by pracovním migrantům lépe zajistila pracovní práva a podpořila je v hlášení případů nerovného zacházení.

MOBILITA PRACOVNÍHO TRHU

MIPEX III %

PŘÍSTUP	90
PŘÍSTUP K VEŘEJNÉ PODPOŘE	67
CÍLENÁ PODPORA	13
PRÁVA PRACUJÍCÍCH	50
MOBILITA PRACOVNÍHO TRHU	55

(STEJNĚ JAKO MIPEX III)

Česká republika je zřejmě jednou z velmi mála středoevropských zemí lépe se připravujících na své migrační potřeby. Výsledek MIPEX v oblasti mobility pracovního trhu se od roku 2007 nezměnil. Podobně jako v dalších zemích pracovní migrace by přistěhovalci měli mít přístup do všech sektorů a možnost začít podnikat bez toho, aby čelili složitým překážkám. Jejich pracovní práva nejsou nijak zvlášť výhodná ani nevýhodná. Dočasně zaměstnaní přistěhovalci nedosáhnou na podporu v nezaměstnanosti ani na veřejné pracovní poradenství. V zaměstnání by měli mít stejné pracovní podmínky jako občané země (viz text v rámečku). I přes nedávné úsilí o zlepšení v problematice uznávání kvalifikací je podstatných cílených opatření ve srovnání s dalšími novými přistěhovalckými zeměmi (např. Španělsko, Portugalsko) jen málo.

SLUČOVÁNÍ RODIN

MIPEX III %

ZPŮSOBILOST	70
PODMÍNKY K ZÍSKÁNÍ	67
JISTOTA STATUTU	63
SOUVISEJÍCÍ PRÁVA	67
SLUČOVÁNÍ RODIN	66

(STEJNĚ JAKO MIPEX III)

Tak jako ve většině nových destinací pracovní migrace mají přistěhovalci mírně příznivé podmínky ke sloučení rodiny. Česká republika je ve všech čtyřech parametrech o něco nad evropským průměrem. Hlavní slabinou je podmínka dlouhodobého/trvalého pobytu. I když ručitelé mají odpovídající ubytování a finanční zdroje, od své rodiny mohou zůstat odloučení až pět let. Jakmile získají nárok podat si žádost, definice rodiny je pak relativně obsažná. Rodina obdrží roční obnovitelné povolení a rovnoprávný přístup ke vzdělání a zaměstnání. O svůj statut ovšem může z mnoha důvodů přijít, například proto, že ručitel rodiny přijde o zaměstnání. Získat samostatná povolení pro rodinné příslušníky je možné, ale tento proces je velmi zdoluhavý.

Nové cílové země pracovní migrace potřebují uvést do praxe své příznivé zaměstnanecké, rodinné a vzdělávací politiky.

VZDĚLÁNÍ

	MIPEX III %
PŘÍSTUP	29
ZAMĚŘENÍ SE NA POTŘEBY	57
NOVÉ PŘÍLEŽITOSTI	50
MEZIKULTURNÍ VZDĚLÁNÍ PRO VŠECHNY	42
VZDĚLÁNÍ	44

Ne všichni přistěhovalečtí žáci dosáhnou na české vzdělání, ale ti, kterým se to podaří, zde dostávají lepší (i když stále skromnou) cílenou podporu než ve většině ostatních středoevropských zemí. Pouze povinná školní docházka je dostupná všem přistěhovaleckým dětem bez ohledu na jejich statut. Polovina zemí hodnocených ve studii MIPEX přístup ke vzdělání rozšířila na všechny stupně vzdělání (naposledy Španělsko). Podle zákonů a vyhlášek by české jazykové kurzy měly být postaveny na potřebách žáků, profesionálně vyučovány a pravidelně hodnoceny. Zároveň by žáci měli mít přístup k rodnému jazyku a kultuře alespoň v případě občanů členských zemí EU a obyvatel s trvalým pobytem. Problém možné školní segregace přistěhovaleckých žáků ještě není monitorován a podchycen v politice. Od škol se požaduje, aby v celých osnovách vyučovaly multikulturně, a stát je ve snaze zavést tento typ výuky do určité míry finančně podporuje.

Přistěhovalečtí představitelé ve veřejném životě

Země střední Evropy (Slovensko, Maďarsko, Slovinsko a Litva) zavedly účinná volební práva a po celé Evropě vznikly nové poradní orgány (v Irsku, Španělsku, Portugalsku a zanedlouho i v Estonsku). Česká vláda v současnosti konzultuje tuto otázku a čas od času spolupracuje s neziskovými organizacemi v různých komisích a výborech, což není to samé jako demokraticky projednávat problematiku se samotnými komunitami. Uznané menšiny — nikoli však přistěhovaleci — získávají zvláštní dotace na podporu společenských aktivit. Od roku 2009 vedou šest nově zřízených krajských integračních center neziskové organizace, místní samospráva a veřejné agentury, nikoli však sami přistěhovaleci. Viz www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2210832

ÚČAST NA POLITICKÉM DĚNÍ

	MIPEX III %
VOLIČSKÁ PRÁVA	0
POLITICKÉ SVOBODY	50
PORADENSKÉ ORGÁNY	0
IMPLEMENTAČNÍ POLITIKY	0
ÚČAST NA POLITICKÉM DĚNÍ	13

(ISTEJNÉ JAKO MIPEX III)

Rostoucí počet přistěhovalců vedl v mnoha nových přistěhovaleckých zemích k lepším politickým příležitostem pro nově příchozí. V České republice se však mnoho nezměnilo (viz text v rámečku). Situace v České republice je druhá nejhorší ze všech 31 zemí ve studii MIPEX. Vládě se nepodařilo podepsat ujednání přijatá v roce 2001, která zaručují „reciproční“ volební práva pro obyvatele s trvalým pobytem pocházející ze zemí mimo EU.

Přistěhovalcům jsou stále upírány základní politické svobody (je tomu tak v devíti středoevropských zemích). Přistěhovaleci se nemohou stát členy politických stran nebo zakládat sdružení, pokud nemají ve správné radě alespoň tři české občany. Přestože krajská integrační centra založená v roce 2009 poskytují přistěhovalcům služby, sami přistěhovaleci zatím stále nemohou využívat demokratické poradní orgány ani cílenou finanční podporu, která by jim umožnila se organizovat, uspokojovat potřeby své komunity a zastupovat své zájmy.

ČESKÁ REPUBLIKA

WWW.MIPEX.EU/CZECH-REPUBLIC

Jazykový test

Nový test pro migranty může a nemusí být překážkou v závislosti na jeho podobě a uplatňování. Vláda zavedla jazykový test pro žadatele o trvalý pobyt a podobný trend vidíme i v dalších evropských zemích. Jeho cílem je pomoci žadatelům naučit se lépe jazyk a tím zmírnit nerovné zacházení, ke kterému v několika evropských zemích dochází při neoprávněných jazykových zkouškách. Test je proto na dosažitelné úrovni (A1) a jsou od něj osvobozeni žadatelé s doloženými kvalifikacemi či postizením. Testy zdarma pořádají

oprávněné školy a je možné se na ně bezplatně připravit v kurzech (především v těch dotovaných státem).

Reforma státního občanství

Několik nových přistěhovaleckých zemí zavedlo dvojí státní občanství (18 zemí ve studii MIPEX) a některé zavedly občanství na základě principu jus soli (15) s cílem zabránit vyloučení jednotlivců ze společnosti. Lucembursko a Portugalsko nyní udělují občanství vnočatům přistěhovalců. Řecko uděluje občanství jejich dětem, z nichž mnohé měly v zemi, kde se narodily, potíže v přístupu ke vzdělání a na pracovním trhu. Protože

mnoho nově příchozích splní zákonné podmínky již po několika letech, Řecko a Portugalsko zmírnily požadavky na požadovanou délku pobytu. K reformám nedávno došlo i v Německu, Belgii, Finsku a Švédsku.

TRVALÝ POBYT

	MIPEX III %	MIPEX II %
ZPŮSOBILOST	50	
PODMÍNKY ZÍSKÁNÍ	73	75
JISTOTA STATUTU	36	
PŘIDRUŽENÁ PRÁVA	100	
TRVALÝ POBYT	65	65

Pokud bude zákon správně uveden do praxe, proces spojený s trvalým pobytem poskytne všem žadatelům určitou míru jistoty. Po uplynutí pěti let různé kategorie přistěhovalců získávají stejné společenské a ekonomické příležitosti jako státní příslušníci, podobně jako ve většině evropských zemí. Ve střední Evropě však podmínky uvedené v zákoně často neodpovídají praxi. V České republice podmínky splňuje každý se základním příjmem a znalostí jazyka. Úřady však nalézají mnoho způsobů, jak jejich žádost odmítnout bez toho, aby posoudily jejich situaci. Nový jazykový test z roku 2009 je příkladem toho, jak Česká republika i další země mohou snížit míru, do jaké mohou úředníci ovlivnit výsledek žádosti, a tím snad podpořit žadatele ve snaze uspět (viz rámeček).

PŘÍSTUP KE STÁTNÍMU OBČANSTVÍ

	MIPEX III %	MIPEX II %
ZPŮSOBILOST	0	
PODMÍNKY ZÍSKÁNÍ	51	
JISTOTA STATUTU	57	
DVOJÍ OBČANSTVÍ	25	
PŘÍSTUP KE STÁTNÍMU OBČANSTVÍ	33	33

Cesta ke státnímu občanství je pro přistěhovce a jejich potomky v České republice a po celé střední Evropě dlouhá a spleť. Zákodáři léta diskutovali o reformě, ale k žádným významným změnám nedošlo (viz text v rámečku). Podmínky způsobilosti jsou stejně nepříznivé už jen v Bulharsku, Maďarsku a Lotyšsku. Většina přistěhovalců musí v zemi žít průměrně až deset let, než získá nárok. Jejich děti a dokonce i vnočata jsou při narození stále považovány za cizince. K integraci rovněž nepřispívá, že mnoho z nich se musí vzdát své předchozí státní příslušnosti. Podmínky pro udělení občanství jsou středně příznivé, ale je ponecháno na uvážení úředníka, jak se jim bude řídit například při jazykovém pohovoru. Jakmile žadatelé obdrží státní občanství, jejich statut je pak stejně jistý jako statut ostatních českých občanů.

Antidiskriminační zákon č.198/2009 Sb.
Zlepšuje české právo a mohl by pomoci
prosazovat integraci v praxi.

Zavádění a zlepšování legislativy

Jedny z nejdůležitějších antidiskriminačních zákonů nacházíme ve střední Evropě.

V Bulharsku, Maďarsku a Rumunsku jsou dnes právníci a účastníci procesu lépe vyškolení a zkušenější v aplikaci práva i důkazů ve formě statistik a situačních testů, čehož lze využít k prokázání diskriminace i podle české legislativy. Tyto země také mají silné, nezávislé a aktivní orgány,

například bulharská Komise pro ochranu proti diskriminaci, maďarský Úřad pro rovné příležitosti a Národní rada pro boj s diskriminací v Rumunsku.

	MIPEX III %	MIPEX II %
DEFINICE A KONCEPCE	57	20
OBLASTI UPLATNĚNÍ	50	20
MECHANISMY PROSAZOVÁNÍ	54	20
POLITIKY ROVNÉHO PŘÍSTUPU	17	0
OCHRANA PROTI DISKRIMINACI	44	20

Čeští obyvatelé, bez ohledu na to, jestli patří k menšinám, nedávno zaznamenali významné zlepšení v integraci, když vláda konečně (a neochotně) schválila druhý návrh Antidiskriminačního zákona (Zákon č. 198/2009 Sb.). Přijetím tohoto zákona se všichni lidé legálně pobývající v České republice jako poslední v Evropě dočkali samostatných antidiskriminačních opatření zakotvených v evropském právu. Předchozí návrh prezident v roce 2008 vetoval, protože podle jeho názoru se zákon zabíral otázkami, které jsou již ošetřeny v existujících ústavních opatřeních, a zákon je tedy „zbytečný, kontraproduktivní a nekvalitní a jeho dopady velmi problematické“.

Česká legislativa se vskutku zlepšila, alespoň co se týká prosazování integrace. Obyvatelé zemí EU ve většině členských zemí (a především ve střední Evropě) zaznamenali zásadní zlepšení, když jejich země zavedly minimální standardy. Čeští obyvatelé různých ras, národností a náboženských vyznání budou mít v praxi možnost dosáhnout na rovné příležitosti, které garantuje zákon. Ve všech důležitých oblastech života jsou nyní chráněni proti nerovnému zacházení na základě rasy či národnosti. Jisté ochrany proti diskriminaci na základě národnosti se jim už dostávalo, ale nyní by všechny potenciální oběti diskriminace měly mít oporu ve vyšší vymahatelnosti práva, konkrétní ochraně proti pronásledování, přístupu k bezplatné právníce pomoci a překladatelům i široké řadě sankcí. Od nového Veřejného ochránce práv mohou rovněž obdržet nezávislé právní poradenství.

Obyvatelé České republiky i přesto patří v Evropě k nejméně chráněným, protože zákonodárci k legislativě přistoupili metodou minimálních standardů. Mimo pracoviště a přípravu na zaměstnání se stále toleruje náboženská diskriminace. Od Veřejného ochránce práv se oběti valné pomoci nedočkají, protože úřad nemůže vydávat závazná rozhodnutí, nemá právní statut a nemůže provádět vlastní šetření. Česká veřejnost také nezaznamenala žádnou státní iniciativu prosazující rovnost pomocí informací, dialogu nebo nových úředních postupů. Další společenští hybatelé a justiční systém zatím mohou posouvat problematiku diskriminace kupředu tím, že obětem pomohou tento zásadní zákon využívat a budou postupně předkládat zlepšovací návrhy (viz text v rámečku).